

Bachelorprojekt i socialvidenskab
Politisk aktivisme og overvågning
Political activism and surveillance

Emma Rægaard Larsen: 57752

Lin Degn Juliussen: 60477

Gruppe S18-BA-59

Vejleder: Silas Harrebye

28/5-2018

*“Nu kaster vi tåregas og så sprayer vi alle med
chili og så ligger man ned og græder.”*

(Bilag 3: 13 [24:46])

Abstract

This thesis is about political activism and how it is affected by the Danish Anti Terror Law. For a historical and societal analysis of the constitutional society in Denmark Højlund is employed to examine whether or not the Anti Terror Law is an indicator of the Law of Necessity and how this influences our informants and their political activism. Furthermore Foucault's theory of discipline and surveillance is employed to investigate how surveillance and the knowledge herof impact our informants.

The conclusions are that the Anti Terror Law indeed is and indicator of the Law of Necessity and it has a negative influence on our informants and their exertion of their rights to assemble and their freedom of speech. The opportunity for the Danish Police Intelligence Unit to surveil their activities and especially their knowledge of the capabilities of the Danish Police Intelligence Unit seemed to inhibit the informants. Thereby the informants acted as their own keeper and through the fear of being punished disciplined themselves.

Indholdsfortegnelse

1. Indledning	4
1.1 Problemfeltet	4
1.2 Problemformuleringen	8
1.3 Arbejdsspørgsmål	8
2. Analysestrategi	9
2.1 Projektdesignet	9
2.2 Analysestrategi	10
2.3 Caseudvælgelse	11
3. Teori og begreber	13
3.1 Videnskabsteoretiske overvejelser	13
3.1.1 Poststrukturalisme	13
3.1.2 Kritisk hermeneutik	14
3.2 Begreber	16
3.3 Høilund: Historisk analyse af frihedsrettigheder og sikkerhed i Danmark	17
3.3.1 Det biologiske menneske	18
3.3.2 'Nødvendighedens' lov	19
3.3.3 Frihedsidealet	21
3.4 Foucault om overvågning og selvdisciplinering	22
3.4.1 Magt og disciplinering	22
3.4.2 Panoptisme	24
4. Metodologi	28
4.1 Det semistrukturerede livsverdensinterview	28
4.1.1 Udførelsen af det semistrukturerede livsverdensinterview	29
4.2 Fokusgruppeinterview	31
4.2.1 Udførelsen af fokusgruppeinterview	31
4.3 Transskription og kodning af alle interviewene	33

4.4 Dokumentanalyse	34
5. Empiri	37
5.1 Præsentation af informanter	37
5.2 Præsentation af dokumenter	38
6. Analyse	42
6.1 Antiterrorlov og retssikkerhed	42
6.1.1 Oplevet terrorniveau	53
6.1.2 Delkonklusion	55
6.2 Politiets virksomhed og overvågning	56
6.2.1 Ret til privatliv?	60
6.2.2 Delkonklusion	63
6.3 Sociale mediers effekt på politisk aktivisme	64
6.3.1 Delkonklusion	69
7. Refleksioner	71
7.2 Ethiske overvejelser	72
7.3 Validitet og reliabilitet	73
8. Konklusion	75
9. Perspektivering	78
9.1 En anden vinkel	78
9.2 Andre teorier	78
9.3 Andre metoder	79
10. Litteraturliste	81

1. Indledning

1.1 Problemfeltet

Center for Terroranalyse offentliggjorde i 2018 i analysen, at terrortruslen i Danmark er alvorlig (Center for Terroranalyse, 2018). Truslen menes primært at stamme fra militante, islamistiske grupper som Islamisk Stat. I relation til terrortruslen i Danmark har PET fået øgede beføjelser til bl.a. indlede undersøgelser mod personer, hvis de antager disse overtræder straffeloven kapitel 12 og 13 (Justitsministeriet, 2017b: §5). Samtidig har de ret til at gemme oplysninger om personer i op til 15 år efter sidste nye oplysninger tilvejebragt (Ibid: §9).

I foråret 2014, blev det i EU slået fast, at indsamling af data om uskyldige borgere var et brud på menneskerettighederne (Amnesty, 2014), hvor der står i Verdenserklæringen om Menneskerettighederne:

Ingen må være genstand for vilkårlig indblanding i private forhold, familie, hjem eller korrespondance, ej heller for angreb på ære og omdømme. Enhver har ret til lovens beskyttelse mod sådan indblanding eller angreb

(FN Generalforsamling, 1948: Kapitel 12)

I EUs Menneskerettighedskonvention ses dog en mulighed for nationalstaten til at bryde retten til privatliv, hvis de vurderer at det er for at sikre den nationale eller offentlige sikkerhed (European Court of Human Rights, 1950: Article 8). Om dette skriver Højlund:

Højt skattede værdier, som vi igennem en længere historisk periode har tilkæmpet os, forsvinder uden sværdslag. Dette fænomen kalder jeg offervilje. Altså det forhold, at noget (sikkerhed) er så vigtigt, at vi er villig til at ofre demokratiske goder for at opnå det.

(Højlund, 2010: 24)

Vores udgangspunkt var en undren over, hvorledes demokratiet i det danske samfund har ændret sig inden for de sidste femten år. Med inspiration fra Peter Højlunds bog Frygtens Ret (2010) blev vores undren rettet mod den tendens, hvor demokratiske frihedsrettigheder indskrænkes i kampen mod terrorisme. Højlund skriver om dette:

Disse sager markerer et vendepunkt i vores demokratiske historie, hvor lovgivningsmagten, drevet af frygt for noget, der muligvis kan ske, uden en bredere politisk diskussion og uden inddragelse af faglig viden vedtager regler, der kriminaliserer politisk aktive personer og grupper, selv om der ikke er nogen konkret mistanke om, at de har foretaget sig noget strafbart.

(Højlund, 2010: 13)

Højlund pointerer her, at der sker en kriminalisering af ellers lovlige aktiviteter, der ligger som grundsten for det danske demokrati – som ytringsfrihed og forsamlingsfrihed – og at politisk aktive personer mistænkes uden begrundet mistanke. Et eksempel på dette er miljøorganisationen Greenpeace, der i 2005 blev straffet som en terrororganisation med en bøde på 30.000 for en aktion mod genmodificerede afgrøder (Politiken, 2005). Stempningen af politiske organisationer som terrororganisationer kan have konsekvenser for deres muligheder for at udøve politisk arbejde ved bl.a. overvågning af deres aktiviteter samt økonomiske sanktioner gennem bøder. Dette kan igen have konsekvenser for de demokratiske rettigheder i Danmark.

Bekendtgørelsen af straffeloven skriver omkring terror:

§ 114. For terrorisme straffes med fængsel indtil på livstid den, som med forsæt til at skræmme en befolkning i alvorlig grad eller uretmæssigt at tvinge danske eller udenlandske offentlige myndigheder eller en international organisation til at foretage eller undlade at foretage en handling eller at destabilisere eller ødelægge et lands eller en international organisations grundlæggende politiske, forfatningsmæssige, økonomiske eller samfundsmæssige strukturer begår en eller flere af følgende handlinger, når handlingen i kraft af sin karakter eller den

sammenhæng, hvori den begås, kan tilføje et land eller en international organisation alvorlig skade:

[...]

4) Forstyrrelse af trafiksikkerheden efter § 184, stk. 1, retsstridige forstyrrelser i driften af almindelige samfærdselsmidler m.v. efter § 193, stk. 1, eller groft hærværk efter § 291, stk. 2, hvis disse overtrædelser begås på en måde, der kan bringe menneskeliv i fare eller forårsage betydelige økonomiske tab.

(Justitsministeriet, 2017a: Kapitel 13 §114)

Mon det også kan fortolkes som mere generel social ulydighed, fx aktivisme? Står vi over for en demokratisk krise, når frihedsrettigheder indskrænkes og har disse lovændringer en betydning for politisk aktivisme?

Høilund skriver videre omkring disse sikkerhedstiltag – som antiterrorlovgivningen bliver fremstillet som værende – har indvirkninger ud over de grundlæggende demokratiske rettigheder. Han skriver:

Effekten af denne ejendommelige styring (sikkerhed og deraf overvågning, red.) er, at der på mange forskellige niveauer udvikles strukturer, der får os til at styre os selv; en slags kontrol i det skjulte. Vi bliver årvågne, passer på og retter os ind uden at tænke nærmere over det

(Høilund, 2010: 20)

Det er netop det dilemma, at politisk aktivisme og demokratisk deltagelse kriminaliseres, der interesserer os, herunder hvilke konsekvenser jagten på sikkerhed og tryghed bringer med sig. I forlængelse heraf kan frembringes Foucault teori omkring overvågning. Han skriver:

He who is subjected to a field of visibility, and who knows it, assumes responsibility for constraints of power; he makes them play spontaneously upon himself; he inscribes in himself the power relation in which he simultaneously plays both roles; he becomes the principle of his own subjection

(Foucault, 1975: 202-203)

Med et udgangspunkt i Høilunds bog, ønsker vi at kigge nærmere på, hvorledes terrorlovgivningen spiller ind på medlemmer af Greenpeace og Enhedslistens oplevelse af aktivisme i grænselandet mellem at være en demokratisk rettighed og en del af demokratisk deltagelse og værende mistænkeliggjort på grænsen til det ulovlige. Vi ønsker især at dykke ned i, hvordan overvågning spiller ind på deres lyst og oplevelse af politiske udfoldelse, herunder den selvovervågning som Høilund peger på, der bl.a. sker ved en øget opmærksomhed på overvågning skaber. Vi ønsker at undersøge den pågældende lovgivning og hvorvidt den har en indflydelse på de politiske aktive personers oplevelse af deres handlinger.

Vores begreber og teoretiske udgangspunkt vil primært stamme fra Foucaults *Discipline and Punishment* (1975), hvor bl.a. Foucaults forståelse af selvdisciplinering i relation til overvågning som en form for kontrol og selvkontrol, samt Høilunds samtidsdiagnose af det danske retssystem.

Empirien vil delvist stamme fra et fokusgruppeinterview med en gruppe af politiske aktivister fra Greenpeace, der har diskuteret hvordan overvågning spiller ind på deres politiske adfærd, og delvist to livsverdensinterview med medlemmer af Enhedslisten for at få en forståelse af, hvordan de individuelt bliver påvirket af terrorlovgivningen.

Vi har valgt at anvende en poststrukturalistisk og kritisk hermeneutisk videnskabsteori projektet. Poststrukturalismen giver mulighed for en samtidsdiagnostisk kritik af terrordiskursen, samt en undersøgelse af hvordan terror omtales i vores dokumenter. Derudover giver poststrukturalismen mulighed for, at projektet kan fokusere på samfundstendenser, i stedet for at skabe en universel viden. Med den kritiske hermeneutik tager vi afsæt i nogle af vores forforståelser omkring emnet. Samtidig bruges det til at forholde sig kritisk over for nutidige magtstrukturer, som er hæmmende for politisk aktivisme.

1.2 Problemformuleringen

Hvordan påvirker antiterrorlovgivningen medlemmer af Greenpeace og Enhedslistens politiske aktivisme?

1.3 Arbejdsspørgsmål

- 1. Oplever informanterne en ændring i deres adfærd i relation til indførelsen af Anti-Terrorlovgivning og medfølgende ændringer i politiets beføjelser? Og hvordan?**

Vi har valgt at stille dette spørgsmål for at undersøge, hvorvidt informanterne faktisk bliver påvirket af antiterrorlovgivningen og nogle af de konsekvenser, der har været i relation til politiets beføjelser. Samtidig ønsker vi at undersøge, hvorvidt ændringerne kan ses som en del af 'nødvendighedens love', og hvordan det presser forsamlings- og ytringsfriheden.

- 2. Hvordan kan overvågning indskrænke aktivisters ytringsfrihed?**

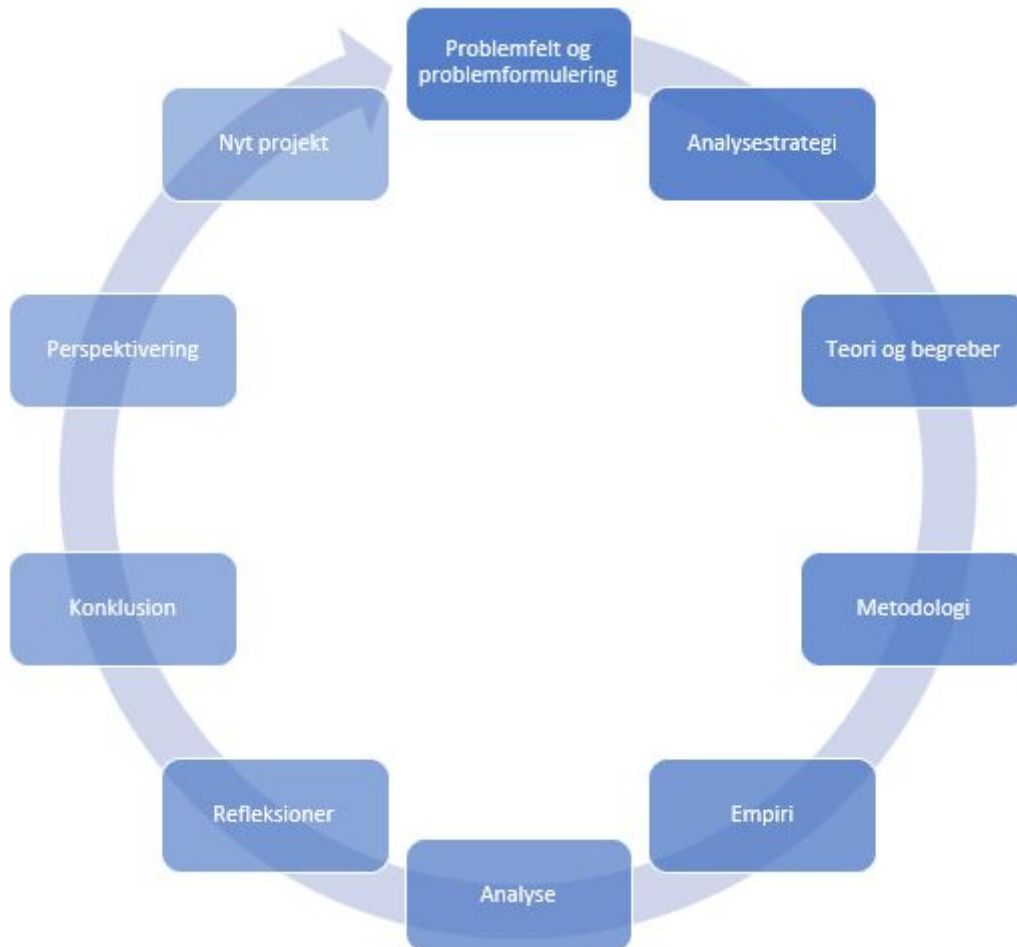
Vi har valgt at stille det her spørgsmål, da vi ønsker at undersøge, hvordan den øgede overvågning, som er en del af politiets beføjelser, påvirker informanterne. Det er især den viden de har omkring at blive overvåget, og hvordan den viden går ind og begrænser deres handlinger. Altså hvordan de går ind og censurerer eller disciplinerer sig selv.

- 3. Hvordan bruger aktivisterne internettet til aktivisme? Og hvorfor?**

Med dette spørgsmål ønsker vi at undersøge, hvorvidt der er sket et skift hos informanterne, hvor de er rykket over til aktivisme med lavere juridiske risici efter indførelsen af antiterrorlovgivningen og de øgede straffe. Ligeledes om de bruger internettet til at understøtte deres anden politiske aktivisme.

2. Analysestrategi

2.1 Projektdesignet

Med en kvalitativ caseorienteret analysestrategi ønskes problemformuleringen besvaret. Først vil grundlaget for selve analysen blive præsenteret. Dette består af selve analysestrategien, teorien, metodologien og empirien. I analysestrategien vil valg af metode, empiri og teori præsenteret, herunder hvorfor disse er valgt. Efterfølgende vil teorien og de teoretiske begreber blive defineret og metoder og fremgangsmåde redegjort for. Til sidst i grundlaget for analysen vil empirien blive præsenteret.

Herefter kommer analysen, der er inddelt efter de tre arbejdsspørgsmål og -temaer; antiterrorlovgivningens betydning for politisk aktivisme, overvågningens betydning samt hvordan informanterne bruger internettet.

Til sidst vil vi reflektere over vores teoretiske, metodiske og empiriske valg samt perspektivere til alternative måder at gribe emnet an.

2.2 Analysestrategi

Som analysestrategi har vi valgt en caseorienteret kvalitativ strategi. Med en kvalitativ analysestrategi undersøger man enkelte cases med et fokus på at gå i dybden med forskellige komplekse aspekter af casen (Jensen & Kvist, 2016: 45). Der er elementer af både det deskriptive og forklarende studie i vores projekt, hvor det deskriptive er en beskrivelse af et fænomen og det forklarende er at se på variabelers påvirkning af andre variabler (Ibid: 46). Det deskriptive i vores projekt består i beskrivelserne af, hvordan informanterne udøver aktivisme, mens det forklarende - som har mest vægt i projektet - er at undersøge om antiterrorlovgivningen har en påvirkning på informanternes måde og omfang at bedrive aktivisme. Med andre ord, er vores projekt primært et studie af konsekvenserne, effekterne af nogle årsager, hvor den uafhængige variabel er antiterrorlovgivningen, men den afhængige variabel er Greenpeace's og Enhedslistens medlemmer og aktivisters politiske adfærd. Udvælgelsen af casene kommer vi ind på senere i dette afsnit.

Vi anlægger en hypotetisk-deduktiv tilgang, hvor vi arbejder med nogle antagelser omkring forskellige elementers påvirkning, herunder internetaktivismes påvirkning af anden aktivistisk adfærd. Dette ligger i forlængelse af den kritisk hermeneutiske tilgang, som vil blive beskrevet senere. (Gilje 2012: 39)

Metoderne vi har valgt at benytte, er to livsverdensinterviews med medlemmer fra Enhedslisten, et fokusgruppeinterview med aktivister fra Greenpeace, en indledende samtale med en ansat hos Greenpeace samt dokumentanalyse. Livsverdensinterviewene er foretaget for at få informanterne til at forklare om deres oplevelse af at være aktivist i

Danmark i dag og hvordan antiterrorlovgivningen påvirker dem, samtidig med at det giver vores undersøgelse en rumlig dimension, hvilket vi ligeledes vil komme ind på senere i afsnittet.

Fokusgruppeinterviewet er for at få informanterne til at forholde sig reflektivt til deres oplevelser af aktivisme og antiterrorlovgivningens betydning for deres adfærd ved at diskutere og debattere deres holdninger i en gruppesetting.

Dokumentanalysen hjælper os med at undersøge, hvad der egentlig står i lovgivningen og bekendtgørelserne samt Center for Terroranalyses analyse for at holde det op mod den praksis, der bliver udøvet på baggrund af disse love.

Teoriene vi ønsker at bruge i vores analyse og som grundlag for vores interviewguides er Foucaults teori og begreber om overvågning og selvdisciplinering, samt Høilunds historiske analyse af det danske retssamfund. Foucault bruger vi, da vi finder, at hans begreber giver et interessant blik på, hvordan overvågning kan ændre adfærd, med hvilket vi ønsker at undersøge, hvorvidt øget overvågning får informanterne til at afholde sig fra eller ændre deres måder at være politisk aktive. Høilund har vi valgt, fordi han giver en analyse af det danske retssystem, som vi ønsker at undersøge, hvorvidt det ligeledes er gældende i dag og med hvilke konsekvenser for det danske demokrati.

2.3 Caseudvælgelse

Da der er tale om et kvalitativt studie foretages der en bevidst udvælgelse af case, der menes at kunne besvare problemformuleringen på bedste måde (Jensen & Kvist, 2016: 47). De cases vi har udvalgt er politiske aktivister, der er aktive hos henholdsvis Greenpeace og Enhedslisten.

Afvigende case

Den afvigende case har et overraskende eller afvigende element (Gerring, 2008: 655). I projektets case vil det afvigende element bestå i, at Greenpeace sommetider arbejder på kanten af lovgivningen, mens organisationer som Amnesty holder sig indenfor gældende lovgivning.

Informant 3-6 oplever - direkte eller indirekte - at deres tilgang til aktioner er på kanten af loven og påvirkes af antiterrorlovgivningen

Informant 1 og 2 oplever ligeledes problemer med antiterrorlovgivningen, hvorved de må være afvigende cases. Konsekvenserne mærkes især under demonstrationer.

Crucial case

På trods af, at vores cases er afvigende, kan de også betragtes som værende crucial cases.

Crucial cases bruges ofte til at be- eller afkræfte en hypotese eller teori (Gerring, 2008: 659). En mindst-sandsynlig case (eller least likely) er, hvis noget har en effekt på den her gruppe, så vil det også have en effekt på en anden gruppe (Jensen & Kvist, 2016: 49).

I relation til vores projekt vil det sige, at hvis lovgivningen påvirker de politisk aktives adfærd negativt, kan man antage, at den ligeledes vil påvirke folk der er mindre politisk aktive negativt, da dem der er politisk aktive nu allerede er villig til at ofre lidt for at komme frem med deres budskab.

Den rumlige og tidslige dimension

Vores cases har primært en rumlig dimension ved, at vi undersøger aktivister med forskellige baggrunde (Enhedslisten og Greenpeace). Her ser vi på, om der er variation mellem casene ift. hvordan antiterrorlovgivningen påvirker dem.

Til en hvis grad ser vi også på en tidslig dimension ved at undersøge, hvordan informanterne oplever, at forholdene har ændret sig for deres muligheder for at være politisk aktive. Her er det selvfølgelig vigtigt at tage højde for, at når der arbejdes med en tidslig dimension, arbejdes der også med hukommelsen, som kan være påvirkelig ift. udefrakommende indtryk og efterrationaliseringer.

3. Teori og begreber

3.1 Videnskabsteoretiske overvejelser

Vi vil på de følgende sider redegøre for de videnskabsteoretiske overvejelser, som vi har gjort os i forbindelse med vores projekt.

Michel Foucault er en bærende del i vores teoretiske felt og er en poststrukturalistisk tænker, som har haft stor indflydelse på samfundsvidenskaberne. Vores projekt er derfor præget af denne videnskabsteoretiske retning og dermed også den kritiske hermeneutik, som vi bl.a. bruger til at forstå Foucaults teoridannelse.

3.1.1 Poststrukturalisme

I mange videnskabsteoretiske retninger tages der udgangspunkt i, at der enten findes en eller flere sandheder, som der på forskellige måder kan skabes en universel viden om.

I poststrukturalismen bryder man med tankegangen om at virkeligheden kommer før erkendelsen og skaber i stedet et nyt rationale, hvor erkendelsen er en forudsætning for virkeligheden (Pedersen, 2012: 241). Her går epistemologien således forud for ontologien. Vores erkendelse af verden bestemmes af vores fordomme og begrebsverden. Vi betragter verden med de briller, vi vælger at tage på, og disse briller bliver formet af vores erfaringer, person osv. Sproget har betydning for, hvordan vi erkender denne virkelighed og her fokuseres ikke kun på det talte sprog:

Poststrukturalismen hævder altså, at det 'virkelige' umuligt kan skilles fra erkendelsens mulighedsbetingelser, som udgøres af sproget, generelt forstået som en betydningsproducerende praksis og specifikt som historiske, kollektive dannelser, såsom diskurser, fortolkningsperspektiver og begrebsskemaer

(Stormhøj, 2006: 16).

Tanken om den "universelle" virkelighed er ontologisk svær at arbejde med, for selv hvis den fandtes, ville det ikke være muligt at tilegne sig neutral viden om den. Epistemologisk er en erkendelsesfri fortolkning af verden dermed også irrelevant, da dette ikke vil lede til en "sand" eller objektiv viden (Stormhøj, 2006: 16). I poststrukturalismen vil der således altid være et subjektivt perspektiv, når der indsamles viden, og dette leder til begrebet "perspektivisme". Perspektivismebegrebet er betydningsfuldt i poststrukturalismen, da det beskriver hvordan den viden og erkendelse vi indsamler altid vil være påvirket af interesser og værdier (Stormhøj, 2006: 17). Derfor er det vigtigt som forsker at være bevidst om, hvilket ærinde man har og hvilke interesser som danner fundament for ens erkendelsesgrundlag.

I samfundsvidenskaberne er det ikke poststrukturalismens formål at skabe en universel viden om virkeligheden. Poststrukturalismens potentiale ligger derimod i det kritiske og det "antifundamentalistiske" og i at synliggøre det som er almindeligt og selvfølgerligt i et samfund (Pedersen, 2012: 240).

Samfundsvidenskabens rolle i poststrukturalismen er at definere de interne forhold i fortolkningsperspektivet og sætte fokus på de skjulte diskurser, som er opstået ud fra erkendelse. Poststrukturalismen er en aktør i kampen om den sande viden og vil derfor være mere eller mindre en del af den verden som undersøges, da poststrukturalismen er en del af vidensproduktionen (Pedersen 2012: 240).

3.1.2 Kritisk hermeneutik

Den samfundsvidenskabelige hermeneutik argumenterer for, at individer ikke kan omsættes til data, da individet besidder fri vilje. Den frie vilje kan ikke behandles objektivt, i kvantitative modeller, men skal i stedet undersøges gennem kvalitative metoder. Der findes således ikke en entydig sandhed (Juul, 2012: 140). Denne retning kan benyttes i projektet, da den politiske aktivists rolle i samfundet ikke kan analyseres som værende ensidig. Derudover

benytter projektet sig af kvalitative interviews, som ikke er mulige at behandle objektivt. Informanterne består af seks individer med forskellig livsverden og livssyn.

I den kritiske hermeneutik er fordomme grundlag for alle erkendelser, og derfor er det nødvendigt, at forskeren udfordrer sin egen position i forskningen og forholder sig kritisk. Den kritiske hermeneutik indeholder en skepticisme mod autoriteter og suveræner, som besidder magten til at definere en sandhed (Juul, 2012: 140). Ift. projektet er dette en brugbar videnskabsteoretisk tilgang, da projektet bl.a. analyserer aktiviteter, der er på kant med loven. Her må der være en vis skepticisme for gældende lov til stede i projektet for at være i stand til at forholde sig til aktivisternes udsagn.

Kritiske normer er således noget, som knytter sig til menneskets eksistens som et historisk og samfundsforandrende væsen. De udtænkes på et bestemt trin i samfundets historie som en modmagt til eksisterende magtformer, der fører til undertrykkelse og ufrihed

(Juul, 2012: 141)

Kritiske normer er her beskrevet som et forslag til 'en ny og bedre verden, som kan anspore mennesker i deres bestræbelser og udgøre et normativt grundlag for samfundskritikken' (Juul, 2012: 141). Iboende i den kritiske tankegang findes der altså en overskridelse af det værende i tanken.

Dette kritisk hermeneutisk perspektiv er ligeledes vigtigt for projektet, da den politiske aktivisme i nogle sammenhænge, kan fungere som en modmagt til eksisterende magtformer.

Forforståelser

Vi har en antagelse om, at selvdisciplinering, selvcensur og overvågning har en negativ indflydelse på politisk aktivisme, herunder især demonstrationer og politiske aktioner. Desuden har vi en antagelse om, at der kan have forekommet et skift til mere internetaktivisme, som ligeledes kan have en indflydelse på demonstrationer og politiske aktioner. Internetaktivisme kan dog antages at fungere understøttende for de to former for

politisk aktivisme, enten ved at være et redskab til at planlægge demonstrationer eller som en måde at gøre en bredere offentlighed opmærksom på bestemte emner.

3.2 Begreber

Vi har lavet en kort oversigt over vores begreber og hvorledes de hænger indbyrdes sammen. Begreber hentet fra vores hovedteoretikere vil blive defineret i de to efterfølgende afsnit.

Den demokratiske krise består i indskrænkninger af ytrings- og forsamlingsfriheden, og øget overvågning af de danske borgere. Dette kan medføre en selvdisciplinering, som påvirker frihedsrettighederne. Demokratisk krise er et overordnet begreb, da vi undersøger aspekter af det.

Politisk aktivisme kan betegnes som en måde at udtrykke et ønske om en forandring, enten politisk eller socialt. I projektet er det især aktioner, demonstrationer og internetaktivisme, der er i fokus, og hvordan de forskellige former spiller ind på hinanden.

Ytringsfrihed og forsamlingsfrihed er de to frihedsrettigheder, der fokuseres på i projektet. Disse er defineret ud fra Danmarks Riges Grundlov:

§77. Enhver er berettiget til på tryk, i skrift og tale at offentliggøre sine tanker, dog under ansvar for domstolene. Censur og andre forebyggende forholdsregler kan ingensinde på ny indføres.

[...]

§79. Borgerne har ret til uden forudgående tilladelse at samle sig ubevæbnede. Offentlige forsamlinger har politiet ret til at overvære. Forsamlinger under åben himmel kan forbydes, når der af dem kan befrygtes fare for den offentlige fred.

(Statsministeriet, 1953: §77, §79)

3.3 Høilund: Historisk analyse af frihedsrettigheder og sikkerhed i Danmark

Den danske retsfilosof og forfatter, Peter Høilund, beskriver i sin bog *Frygtens ret* en udvikling på det retslige område, som både betegner et juridisk paradigme, men også en kulturel frygttilstand, der kræver orden og beskyttelse. *Frygtens ret* er en samtidsdiagnose, hvor Høilund argumenterer for, at vi bevæger os mod "frygtens autoritære retssystem". Projektet vil benytte *Frygtens ret* som teoretisk grundlag for at analysere det nuværende samfund, og de konsekvenser en antiterrorlovgivning kan have for politisk aktivisme.

Høilund stiller indledningsvist spørgsmålet: "Skal vi ofre dele af demokratiet for at bevare det?" (Høilund, 2010: 13). Spørgsmålet bliver ikke direkte besvaret, men Høilund eksemplificerer hvordan han mener, at vi "ofrer politiske friheder" og på denne måde "fjerner hjørnestenene i demokratiet". Hjørnestene i demokratiet definerer Høilund som bl.a. ytringsfriheden. Frygten for terror er dog reel, mener Høilund. Borgernes sikkerhed og tryghed skal i højsædet. Dog påpeger Høilund, at statens beskyttelse af borgerne er nået et niveau, som har fået indflydelse på demokratiet. Høilund (2010: 14) mener, at et samfund 'ofrer politiske friheder' ved at 'fjerne hjørnestene i demokratiet', når der kæmpes imod terrortrusler og finanskriser mm.

Hvis det åbne, liberale demokrati ikke kan imødegå terrortruslen på betryggende vis uden at gå på kompromis med sig selv, har demokratiet for alvor et problem

(Høilund, 2010: 14)

Retssystemet bliver, ifølge Høilund, således drevet af en frygtens ret, som sætter mistanken i højsædet og lader det som 'muligvis kan ske' herske over det som 'sandsynligvis vil ske' (Høilund, 2010: 12). I *Frygtens ret* ligger der en modificering af politiske rettigheder. Denne modifikation sker 'uden bredere diskussion og uden inddragelse af faglig viden', og dette medfører en vedtagelse af en række regler, som 'kriminaliserer politisk aktive personer og

grupper, selv om der ikke er nogen konkret mistanke om, at de har foretaget sig noget strafbart' (Høilund, 2010: 13). Særligt denne pointe er relevant i forståelsen af antiterrorlovgivningens påvirkning af politiske aktivister og dermed besvarelsen af vores problemformulering. Frygtens ret kan altså bidrage til at danne et billede af gældende lovgivning og konsekvenserne heraf.

Høilund mener, at frygtretten afholder borgere fra at være politisk aktive, og denne frygt opstår ofte ud fra kaotiske situationer, der skaber forvirring, og der resulterer i politiske indgreb, som f.eks. den første Terrorpakke, der var et tiltag som blev formet efter terrorangrebet d. 11. september 2001 (Justitsministeriet, 2018).

Den rationelle frygt for en konkret hændelse kan altså blive overtaget af en angst, som med tiden bliver en latent og irrationel del af individets og samfundets tankegang. Den flydende frygt er en tilstand, der påvirker borgernes daglige liv, som en permanent og biologisk frygt fastgjort i mennesket, der i sidste ende kan være med til at nedbryde demokratiet. Dette sker ifølge Bauman ved, at frygten skaber fremmedgørelse, og fremmedgørelsen kan i sidste ende skade demokratiet ved at lede til en autoritær styring (Høilund, 2010: 75).

3.3.1 Det biologiske menneske

'Frygtens ret er af bioretslig karakter' og dette er med til at gøre frygten biologisk, da individet ikke behandles som et retssubjekt. I stedet ses individet som et biologisk væsen, der har brug for fysisk sikkerhed (Høilund, 2010: 70). Kravet om den fysiske sikkerhed afspejles bl.a. i antiterrorlovgivningen, som lovgivningsmæssigt kan være en måde at sikre det biologiske menneske mod fare. I denne sammenhæng, mener Høilund ikke, at antiterrorlovgivningen er udsprunget fra danskernes behov, men han mener i stedet, at lovgivningen er en reaktion på international terror. Antiterrorlovgivningen er derfor ikke udviklet til danske forhold (Høilund, 2010: 27).

Nedbrydningen af demokratiet sker bl.a. ved en tilbageholdenhed fra borgerens side ift. politiske aktiviteter. Borgerne 'vælger' selv at afholde sig fra politiske aktiviteter, og dette kan ses som en begrænsning, hvilket kan være en følge af frygtens ret. Det bioretslige element i frygtens ret har ikke tilliden til, at den nødvendige trykthed kan opretholdes af retssystemet, og det er i denne sammenhæng at begrænsningen i demokratisk udfoldelse kan opstå i samfundet (Høilund, 2010: 70). Det er altså ikke systemet, der begrænser borgerne, men derimod en frygtbetonet tankegang som udgør det begrænsende element, og som 'vælger' for os (Høilund, 2010: 19).

3.3.2 'Nødvendighedens' lov

Frygtens ret indeholder en 'nødvendighedens lov', som er en udemokratisk praksis, der bevæger sig uden om de parlamentariske processer, som normalt karakteriserer lovændringer. Frygtens ret legitimeres gennem 'nødvendigheden', da dette understreger, at loven.

ikke tåler nogen form for indblanding eller modsigelse. Der er ikke diskussioner på tværs af det politiske spektrum eller i den politiske offentlighed. Underlagt denne lov er mennesket som politisk handlende individ overflødig, og oppositionen er stort set ophævet

(Høilund, 2010: 21)

Nødvendighedens lov kan i projektet benyttes til at fremvise et andet perspektiv på nuværende lovgivning ift. hvad der forstås som en lovovertredelse.

Nødvendighedens lov har juridisk karakter, men er dog ganske udemokratisk, da den virker uden om de vante parlamentariske procedurer. Den er juridisk forstået på den måde, at den skaber lovgivning, der bygger på et postulat om nødvendighed, som er så presserende, at det parlamentariske demokratis spilleregler må sættes ud af kraft.

Nødvendighedens lov er et kernebegreb, som udgør en central del af frygtens ret. Det er gennem henvisningen til "nødvendigheden", at frygtens ret henter sin legitimitet.

(Høilund, 2010: 21)

Nødvendighedens lov er, ifølge Høilund, problemet ved frygtens ret. I nødvendighedens lov er frygten det bærende element, og det er her undtagelsestilstanden indtræder. Undtagelsestilstanden kan ses som effekten af nødvendighedens lov og er en retlig tilstand, hvor samfundets strukturer er udsat for en trussel, som ugyldiggør gældende love. (Høilund, 2010: 21)

Den italienske filosof, Giorgio Agamben, er interessant at nævne, da han i de senere år har været med til at gøre begrebet 'undtagelsestilstand' til en del af samfundsdebatten. Agamben argumenterer for, at undtagelsestilstanden ikke længere er en tilstand, som udelukkende benyttes i nødsituationer, men derimod er en tilstand som altid er tilstedeværende. Dette er, ifølge Agamben, et typisk styringsrationale, som den moderne nationalstat har anlagt sig. Suverænen er her nationalstaten, som via subjektiveringsprocesser har kontrollen over statens individer (Agamben, 2009: 27).

'Undtagelsestilstanden forudsætter nødvendighedens lov', og grundlaget for undtagelsen er nød (Høilund, 2010: 22). Ift. almindelige ændringer i lovgivningen er undtagelsen anderledes, da den tilsidesætter politisk frihed i kraft af en politisk frygt (Høilund, 2010: 22).

Her beskriver Høilund hvordan nødvendighedens lov er et produkt af undtagelsestilstanden, hvor frygten driver beslutningen.

Ingen undtagelsestilstand suspenderer al ret. Den har potentiale til at tilsidesætte, hvad den skønner nødvendigt, men ikke det hele på en gang. En undtagelsestilstand retter sig mod et bestemt juridisk område, og på dette område tilsidesættes gældende ret og etiske forpligtelser. Det centrale er, at vi langsomt, men sikkert får stadig flere bidder af undtagelsestilstand, der undergraver almindeligt anerkendte standarder for politiske rettigheder (Høilund, 2010: 97).

Høilund argumenterer her for, at undtagelsestilstanden i højere og højere grad nærmer sig et kronisk stadie, hvor politiske standarder bliver underkendt til fordel for frygtens ret.

3.3.3. Frihedsidealet

Frihedsidealet er en del af frygtens ret. Her er masseovervågning et tema, som diskuteres, og der diskuteres dermed også statens indblanding i civilsamfundet.

Sikkerhedsforanstaltninger er en slags redningskrans, der har til formål at opretholde forestillingen om frihed forstået som fravær af ydre tvang

(Høilund, 2010: 94)

Høilund definerer her frihed som "retten til at gøre, hvad jeg vil, uden at staten blander sig". (Høilund, 2010: 94). Dog er sikkerhedsforanstaltningerne ikke nødvendigvis en del af opretholdelsen af den individuelle frihed, men er tværtimod medvirkende til at fratage os kontrol.

I demokratiet findes et frihedsideal, hvor individet har ret til at tilvælge anonymitet. Krisen opstår, ifølge Høilund, "da sikkerhedsforanstaltningerne har overtaget traditionens plads som en slags umyndiggørelsesmekanisme" (Høilund, 2010: 94). Friheden forstås i denne sammenhæng som et samfund uden ydre tvang, og her er traditionen om at skulle gå i sine forældres fodspor sat ud af spil og erstattet med friheden til det individuelle valg. Krisen opstår, når sikkerhedsforanstaltningerne indtager traditionens placering, og individet umyndiggøres.

Medinddragelse bygger på tillid til borgeren, mens overvågning og kontrol har mistro som udgangspunkt

(Høilund, 2010: 136).

Disse to modsatrettede opfattelser af forholdet mellem borger og samfundsinstitutioner, skaber en gråzone, hvor borgerens moralske dømmekraft, sættes ud af spil. Overvågningen er altså med til at skubbe den demokratiske tillidskultur hen imod frygtens ret, hvor det frie politiske råderum indskrænkes (Høilund, 2010: 138).

3.4 Foucault om overvågning og selvdisciplinering

Vi har valgt at anvende Foucaults begreber om overvågning og selvdisciplinering, da disse giver et interessant analytisk perspektiv på overvågnings påvirkning af politisk aktivisme. Specielt oplevelsen af at blive overvåget og dens påvirkning af informanternes adfærd finder vi interessant.

3.4.1 Magt og disciplinering

Ifølge Foucault kan magt ikke blive anset udelukkende som havende en negativ karakter (Foucault, 1975: 194). Han mente derimod at magt kan have en skabende effekt. Det er bl.a. gennem disciplineringen af kroppen, at en udøvelse af magt kommer til udtryk (Ibid: 138).

... it (discipline, red.) dissociate power from the body; on one hand, it turns into an 'aptitude', a 'capacity' which it seeks to increase; on the other hand, it reverses the course of energy, the power that might result from it, and turns it into a relation of strict subjection

(Foucault, 1975: 138)

På den ene side fungerer disciplinering som en fremmelse af individets evner samtidig med at denne forbedring anvendes til at fremme systemer, hvor Foucault bruger skolen eller militæret som eksempler. Det er et fokus på de mindste detaljer og overvågning af de

mindste dele i transformationen af subjektet, der muliggør dennes underlæggelse og magt over subjektet (Ibid: 140).

A power that insidiously objectifies those on whom it is applied; to form a body of knowledge about these individuals

(Foucault, 1975: 220).

Samtidig er disciplineringen en objektivisering af de individer, som den udøves over, hvor individerne bliver til en kilde til information over disse frem for egentlige subjekter.

Vi har valgt at medbringe Foucaults forståelse af magt og underlæggelse i relation til kroppen og til overvågning, da det giver et interessant blik på, hvordan vores informanter behandles og hvad objektiviseringen gør i relation til deres adfærd og forhold til de objektiviserende parter.

Disciplineringen kræver et fokus på forskellige grundelementer. Et af disse er opdelingen af individerne i helt individuelle dele (Ibid: 143), hvor der sker et opbrud af grupper. Dette gøres så det er muligt at holde øje med og lokalisere de enkelte individer og vurdere disses arbejdsindsats. Denne opdeling af individer medfører yderligere en individualisering af arbejdskraften og et fokus på de individuelle enheder (Ibid: 145).

Til sidst muliggør opdelingen af individer at de kan rangordnes efter evner og sættes i et hierarki (Ibid: 146-147). Dette gør det både lettere at holde øje med subjekterne og at belønne eller straffe dem efter indsats.

Den her individualisering og opdeling er interessant ift. vores projekt og hvordan vores informanter oplever, at deres muligheder for at deltage i et politisk aktivt liv uden at skulle identificere sig, bliver forpurret.

Ifølge Foucault er det kroppen der er centrum for disciplineringen og afstraffelse (Foucault, 1975: 25-26). Det er den, der formes og underlægges - ikke sjælen eller sindet, som det

tidligere påstås. Det er gennem disciplineringen af kroppen, at subjektet udfører sit fulde potentiale, hvor hvert aspekt af kroppen tages i brug og intet er overflødigt.

Den her disciplinering af kroppen er tillige interessant i relation til projektet, hvor flere af informanterne oplever en disciplinering og afstraffelse fra politiet direkte på egen krop.

3.4.2 Panoptisme

He who is subjected to a field of visibility, and who knows it, assumes responsibility for constraints of power; he makes them play spontaneously upon himself; he inscribes in himself the power relation in which he simultaneously plays both roles; he becomes the principle of his own subjection

(Foucault, 1975: 202-203)

Hvad der specielt er interessant i vores projekt er, hvorledes disciplineringen kommer til udtryk. Det er især Foucaults begreb om panoptisme, der er spændende og hvordan denne overvågning påvirker individer til at disciplinere sig selv frem for at nogen disciplinerer dem.

Foucault argumenterer for, at autoriteter ønsker at kontrollere individet ved binært at 'brændemærke' denne og tvinge denne ind i en rolle eller placering (Ibid: 199).

All the mechanisms of power, which, even today, are disposed around the abnormal individual, to brand him and to alter him, are composed of those two forms from which they distantly derive.

(Foucault, 1975: 199-200)

Panoptismetanken udleder Foucault fra Benthams design for et fængsel - det han kalder Panopticon (Ibid: 200-201). Panopticon er en cirkulær bygning bestående af celler med et tårn i midten, hvor en vogter kan overvåge cellernes beboere uden disse kan se vogteren eller andre beboere. Individerne der observeres er altid synlige, mens vogteren af bygningen aldrig kan ses og det dermed aldrig er sikkert om denne er der eller ej.

He (individual in cell, red.) is seen, but he does not see; he is the object of information, never a subject in communication.

(Foucault, 1975: 200).

Der er altså en objektiviserende relation mellem personerne i cellerne og personen, der holder øje med dem. De er genstand for overvågning og information om dem som personer fremfor at blive anset som subjekter med en reciprok relation. Samtidig er individet afskåret fra andre - alene i sin celle.

Hence the major effect of the Panopticon: to induce in the inmate a state of conscious and permanent visibility that assures the automatic functioning of power. So to arrange things that the surveillance is permanent in its effects, even if it is discontinuous in its action; that the perfection of power should tend to render its actual exercise unnecessary; that this architectural apparatus should be a machine for creating and sustaining a power relation independent of the person who exercises it; in short, that the inmate should be caught up in a power situation of which they themselves are the bearer

(Foucault, 1975: 201)

Panoptisme handler altså mere om en bevidsthed om at blive overvåget, der medføre ændret handling mere end faktisk disciplinering udført af en anden part. Denne bevidsthed om, at nogen kunne se, hvad man gør, afholder altså individet i at gøre noget, som denne ved er imod normerne eller kravene. Det betyder samtidig, at den egentlige udøver af magt over individet, bliver individet selv. Bentham skriver om magt:

...power should be visible and unverifiable. Visible: the inmate will constantly have before his eyes the tall outline of the central tower from which he is spied upon. Unverifiable: the inmate must never know whether he is being looked at at any moment; but he must be sure that he may always be so.

(Foucault, 1975: 201)

Der er altså et andet aspekt, der er vigtigt i den panoptiske overvågning; at den overvågede kan se, at denne er overvåget - her gennem tårnet i midten af bygningen. En måde som overvågning er synlig i dag kan enten være den øgede tilstedeværelse af overvågningskameraer i det offentlige rum eller reklamer, der tilpasses ens søgehistorik. Begge udgør en bevidstliggørelse af, at man overvåges.

Samtidig pointerer Bentham, at det ikke skal være muligt at bekræfte om man overvåges eller ej. Det er denne tvivl der gør, at individet opretholder idéen om, at denne overvåges konstant og opretholder magtudøvelsen.

Because it is possible to intervene at any moment and because the constant pressure acts even before the offences, mistakes or crimes have been committed

(Foucault, 1975: 206)

Panoptismen fungerer altså ligeledes præventivt, da den går ind og påvirker adfærd før denne udøves. Tanken om, at man kunne blive pågrebet i handlingen, medfører at personen afholder sig fra at udføre en ulovlig handling eller en handling, der afviger fra de normative rammer. Det er en magt der udøves direkte over individer - en magt over sindet (Ibid: 206). Det er ligeledes en udøvelse af magt, der kan udføres af få over en større befolkning. Der skal altså ikke mange til at varetage opgaven af at overvåge.

Panoptismetanken er relevant i projektet, da informanterne alle på den ene eller anden måde har haft oplevelser om at blive overvåget, og alle tager forholdsregler mod det. Nogle af forholdsreglerne kommer til at påvirke deres politisk aktive adfærd.

Han fortsætter dog videre med at pointere, at disciplineringen fungerer som en modlov til lovene om lighed. Her skriver han:

The general juridical form that guaranteed a system of rights that were egalitarian in principle was supported by these tiny, everyday, physical mechanisms, by all those

systems of micro-power that are essentially non-egalitarian and asymmetrical that we call the disciplines.

[...] The disciplines should be regarded as a sort of counter-law. They have the precise role of introducing insuperable asymmetries and excluding reciprocities.

(Foucault, 1975: 222)

Hvor lovgivningen opfordrer til lighed mellem borgerne, splitter overvågningen og disciplineringen samfundet op i individer, hvor der opstår en asymmetrisk relation mellem overvågeren og den overvågede.

4. Metodologi

I dette afsnit præsenteres de tre metoder, der er anvendt i projektet. Det er det semistrukturerede livsverdensinterview, fokusgruppeinterviewet og dokumentanalysen. I de tre underafsnit vil de enkelte metoder blive introduceret, hvor der gøres rede for, hvorledes de er brugt i undersøgelsen og hvilke etiske overvejelser vi har gjort os før og efter undersøgelsen.

4.1 Det semistrukturerede livsverdensinterview

Vi har valgt at lave to semistrukturerede livsverdensinterviews for at komme i dybden med politiske aktivisters adfærd og oplevelser. Begge livsverdensinterviews er med medlemmer fra Enhedslisten.

Det semistrukturerede livsverdensinterview er en kvalitativ metode, hvor det ønskes at komme i dybden med informantens måde at forstå verden og et givent tema (Poulsen, 2016: 76). Det er samtidig et deskriptivt studie, hvor man ønsker at få adgang til nuancerede beskrivelser af oplevelser eller erfaringer (Kvale & Brinkmann, 2015: 51). Dette gøres i en interpersonel situation mellem informant og interviewer, hvor viden konstrueres i samtalen mellem de to (Ibid: 53; 177).

Der er tale om personlig viden og erfaringer man kun kan få adgang til ved at snakke med personen, samt informantens mening, oplevelse og holdninger til et emne (Poulsen, 2016: 75; Kvale & Brinkmann, 2015: 50-51). Da det er subjekternes erfaringer og oplevelser, der er i fokus, er det dermed også vigtigt, at informanten holder sig til det specifikke frem for det generelle (Kvale & Brinkmann, 2015: 51). Det vil sige, at det ikke er informantens holdning eller mening om generelle forhold, men nærmere dennes personlige oplevelse af disse forhold.

Det semistrukturerede kommer bl.a. til udtryk ved at spørgsmålene er åbne og spørgeguiden mere er bygget op efter temaer (Ibid: 51-52), hvorved informanten får mulighed for at tale om de aspekter, som hun finder vigtigt. Samtidigt muliggør det, at viden kan indsamles mere forudsætningsløst, og at interviewerens fordomme præger samtalen mindre.

4.1.1 Udførelsen af det semistrukturerede livsverdensinterview

I det semistrukturerede livsverdensinterview er det vigtigt at finde personer som har personlig viden eller erfaringer med ens område eller den kultur, man ønsker at undersøge (Poulsen, 2016: 78). I relation til vores projekt har vi valgt to informanter, som er medlemmer af Enhedslisten og som begge har personlig erfaring med politisk aktivisme gennem demonstrationer og fagforeningsarbejde.

Vi har valgt at interviewe to personer, da vi også har empiri fra en fokusgruppe med tre andre aktivister. Med fokusgruppen får vi altså 6 informanter i alt, hvilket vi vurderede var tilstrækkeligt til at svare på vores problemstilling. Dette skyldes bl.a. at informanterne repræsenterer forskellige former for politisk aktivisme, samt at der er elementer, som går igen hos informanterne. Vi kom i kontakt informanterne fra Enhedslisten ved at lave et opslag på en intern Facebookside for Enhedslistens medlemmer i Københavns nordvestkvarter.

Herefter udarbejdede vi en spørgeguide til interviewet. Jo bedre styr man har på sine begreber og teoretiske grundlag, jo højere en kvalitet af interview kan man frembringe (Kvale & Brinkmann, 2015: 151; 159).

Vi opstillede vores spørgeguide ud fra temablokke for at sikre, at vi kom rundt om alle de aspekter, vi ønskede at undersøge, samtidig med at vi kunne arbejde mindre struktureret og dermed være mere åbne for, hvad informanten ønskede at sige.

Det anbefales, at man indledningsvist briefer ens informanter for at forklare hvad studiet går ud på og hvad der kommer til at ske til interviewet (Kvale & Brinkmann, 2015: 183). Dette gjorde vi ved kort at fortælle om vores emne, samt præsentere nogle af de temaer, vi gerne ville ind på i samtalen.

Vi startede med indledende spørgsmål som åbnede op for samtalen, hvorefter vi bad informanterne om at komme med fortællinger om deres erfaringer med aktivisme, det som Poulsen betegner som Grand Tour-spørgsmål (Poulsen, 2016: 83). Grand Tour-spørgsmål stilles for at blive introduceret til informantens livsverden, hvor informanten får lov til at gå i dybden med de informationer, som informanten selv bringer op. I vores tilfælde spurgte vi ind til informantens grunde til at være politisk aktiv, samt fik dem til at beskrive en situation, hvor de var politiske aktive.

I interviewguiden har vi vægtet 'hvordan'-spørgsmål, samt spørgsmål der ellers lægger op til beskrivelse, ex. "Hvordan påvirker overvågning din følelse af frihed?". Dette er blevet gjort for at få informanterne til at komme med spontane og personlige beskrivelser frem for at få informanterne til at reflektere eller analysere temaerne (Kvale & Brinkmann, 2015: 188).

Undervejs er det vigtigt at være aktivt lyttende (Poulsen, 2016: 84-85; Kvale & Brinkmann, 2015: 183), samt at stille afklarende og opfølgende spørgsmål, hvilket vi bestræbte os på. Vi stillede sonderende spørgsmål, hvor man forsøger at forfølge informantens svar og få dem til at uddybe (Kvale & Brinkmann, 2015: 190-191), direkte spørgsmål hvor der spørges ind til bestemte emner og fortolkende spørgsmål, hvor informantens svar omformuleres for at bekræfte forståelsen.

Som afrunding er det en god idé at spørge informanten ind til, hvorvidt denne har noget at tilføje til det, som allerede er sagt (Poulsen, 2016: 87). Det gjorde vi ved at spørge: "Er der noget, du ønsker at tilføje?".

Interviewguiden kan findes i Bilag 1

4.2 Fokusgruppeinterview

Vi har valgt at lave et fokusgruppeinterview, da vi ønsker at undersøge politiske aktivisters oplevelse af antiterrorlovgivningens påvirkning af deres ret til at ytre sig og forsamle sig. Fokusgruppeinterviewet er valgt ved, at gennem denne form for empiriindsamling kan informanterne hjælpe hinanden til at reflektere over temaet og forholde sig til det. Det er ligesom livsverdensinterviewet en kvalitativ metode.

I fokusgruppeinterviewet er der fokus på interaktion mellem de forskellige deltagere i gruppen (Ibid: 109; Halkier, 2012: 9). Det betyder samtidig, at gruppedynamikker og konteksten for interviewet spiller ind på den indsamlede data (Damgaard, 2016: 110).

Bl.a. Brinkmann et al. (2014 i Damgaard, 2016: 111) pointerer, at placeringen af individet i en gruppesituation er med til at fremme refleksion over et givent tema i mødet med andre holdninger samtidig med, at i interaktion med at gruppedeltagere må individet uddybe på sine svar. Ved at deltage i en gruppesamtale bliver deltageren nødt til at formulere eksplicite meninger og holdninger, således at de andre deltagere forstår dennes pointer (Halkier, 2012:10). Det vil altså sige, at en fokusgruppe kan være med til at bringe tavs viden frem. Med et fokusgruppeinterview vil der være meget fokus på sociale grupper og deres forståelser og normer omkring et givent emne (Ibid: 13), hvilket vil sige at den mere individuelle og dybe viden i mindre grad vil komme frem. Halkier skriver samtidig, at deltagere både kan konformere til de holdninger, der fremsættes i gruppen, eller at der kan opstå en polarisering mellem deltagerne i gruppen (Ibid: 14). Dette var dog ikke noget, vi oplevede i vores fokusgruppe.

4.2.1 Udførslen af fokusgruppeinterview

For at få en fokusgruppe til at få en dynamisk diskussion omkring emnet, kræver det, at der er tilpas mange til at samtalen kan udfolde sig (Damgaard, 2016: 114). Samtidig skal der ikke være så mange, at facilitatoren ikke kan styre samtalen eller sikre sig, at alle får lov

til at komme til. Derfor anbefales det, at man har fra omkring seks til ti deltagere i sin gruppe (Ibid: 114). En større gruppe kan være godt, hvis emnet ikke er så sensitivt og samtidig give mulighed for en større variation blandt holdninger og udtalelser, da flere deltager (Halkier, 2012: 34). Vores fokusgruppe blev med tre informanter, hvilket er i underkanten af det anbefalede. Dette skyldes, at det ikke var let at finde et tidspunkt, der passede alle og derefter at få informanterne til at møde op. Dette fik ligeledes konsekvenser for dynamikken i fokusgruppen, hvilket vi vil komme ind på i "7. Refleksioner".

Deltagerne blev politisk aktive medlemmer af Greenpeace. På det primært udersøgte parameter – en given lovgivnings påvirkning af politisk adfærd – vil der være tale om en rimelig homogen gruppe, da alle deltagerne er politisk aktive inden for det samme område. Hvorvidt og hvor meget den givne lovgivning yder indflydelse over deres adfærd kan dog variere. Hvis deltagerne i interviewet kender hinanden på forhånd, vil det kunne være med til at give dem en form for tryghed, samtidig med at de muligvis vil lægge mindre bånd på deres udtalelser (Damgaard, 2016: 115). Hvis de kender hinanden, kan de uddybe på hinanden perspektiver (Halkier, 2012: 30). Der kan være interne gruppedynamikker og magtrelationer på spil, der vil kunne påvirke de udtalelser, som deltagerne kommer med (Damgaard, 2016: 115). Social kontrol kan opstå i en gruppe, hvor alle kender hinanden, der kan hindre at nogle holdninger i at kommer frem (Halkier, 2012: 13). I vores fokusgruppe havde vores informanter et begrænset kendskab til hinanden i forvejen og kunne til tider støtte op omkring hinandens udtalelser. Dog kom det sommetider til udtryk, at kendskabet var begrænset og her havde gruppesettingen en negativ effekt på samtaledynamikken.

Et fokusgruppeinterview faciliteres af en af projektgruppens medlemmer. Dennes opgave er at sørge for at den data der produceres i fokusgruppen er relevant og besvarende for problemformuleringen (Damgaard, 2016: 117). Da der i projektet ønskes et fokus på faktisk viden frem for gruppedynamik var en strammere facilitering nødvendig. Samtidig kan det være godt at have en observatør med, som kan tage noter under interviewet (Ibid: 117). På den måde kan nonverbal kommunikation og data blive indsamlet. Vi valgte begge at stille spørgsmålene for at skabe et indtryk af, at det var en samtale og dermed få en afslappet

stemning. Der opstod ikke så meget diskussion, så samtalen var let at styre. Samtidig agerede vi begge observatør.

Inden fokusgruppeinterviewet udføres udarbejdes en spørgeguide, der tager udgangspunkt i projektets problemformulering og arbejdsspørgsmål (Halkier, 2012: 41). Spørgsmålene i spørgeguiden kan både afspejle deltageres mere personlige holdninger og erfaringer med emnet og en række mere teoretisk inspirerede spørgsmål, hvor projektets teoretiske grundlag kommer i spil. Halkier skriver videre, at spørgsmålene til et fokusgruppeinterview skal opmuntre til samtale og diskussioner mellem deltagerne (Ibid: 42). Vi valgte at indlede med nogle personlige spørgsmål for at få samtalen i gang og skiftede derefter til mere teoretisk inspirerede spørgsmål, stadig med fokus på deres personlige oplevelser og erfaringer.

Interviewguiden kan findes i Bilag 2

4.3 Transskription og kodning af alle interviewene

Vi har valgt kun at lave nedslag i interviewene og transskribere disse med henvisning til lydoptagelserne. Transskriptionerne er ikke transskriberet lydret, da vi i højere grad har haft fokus på forståelse frem for ordvalg og pauser. Vi har valgt at vedlægge lydoptagelserne, så vejleder og censor har mulighed for at følge op på et citat i lydoptagelsen.

I vores gennemlytning vil vi benytte os af en begrebsdrevet kodning. Det vil sige, at de temaer der er udvalgt på baggrund af vores teori og begreber og som har struktureret spørgeguiden, kommer til at fungere som nogle temaer eller markører i den indledende analyse (Poulsen, 2016: 90; Kvale & Brinkmann, 2015: 263).

Samtidig ønsker vi at være åbne i vores analyse ved at se om det bliver relevant at bruge en datadreven kodning. En datadreven kodning er, når selve ens materiale lægger op til nogle bestemte koder eller temaer, som man ikke var opmærksom på før interviewet påbegyndte (Poulsen, 2016: 90; Kvale & Brinkmann, 2015: 263). Når datamaterialet kodes er det vigtigt ikke at lukke ens kategorier eller tænke dem som gensidigt udelukkende, så man lukker ned for sin analyse eller bliver for fastlåst for tidligt (Kvale & Brinkmann, 2015: 263).

De begrebsdrevne koder vi er kommet frem til er aktioner og aktivisme, overvågning, antiterrorlovgivningen, selvdisciplinering/selvcensur og internetaktivisme. De er delvist baseret på vores overordnet problemformulering, vores teori og vores antagelser omkring ændret adfærd. Under kodningen fremkom et sjette tema omkring ændringen af mindsettet i befolkningen, der viste sig at være gennemgående.

I vores afrapportering har vi valgt at gøre brug af længere citater for at understøtte vores analytiske pointer. Dette gøres samtidig for at øge gennemsigtigheden og gøre det lettere for læseren at orientere sig i lydoptagelserne.

4.4 Dokumentanalyse

Dokumenterne vil i vores projekt være dele af Straffeloven, som vedrører terrorisme og terrorvirksomhed, delen af Bekendtgørelse af lov om Politiets Efterretningstjeneste som vedrører overvågning, samt PETs Vurdering af Terrortruslen i Danmark (Justitsministeriet, 2017a og b og Center for Terroranalyse, 2018).

Vi vælger at bruge dokumentanalyse, da en undersøgelse af Straffeloven, PETs beføjelser angående overvågning samt PETs Vurdering af Terrortruslen er vigtig for forståelsen af disses indvirkninger på de politiske aktivisters adfærd. Samtidig mener vi, at det er interessant at se på, hvordan dokumenterne kan fortolkes og hvorledes de lægger op til en bestemt adfærd hos politiet såvel som ved domstolene.

Lynggaard skelner mellem primære, sekundære og tertiære dokumenter (Lynggaard, 2015: 154). Vi vælger kun at gøre rede for de sekundære dokumenter, da det er dem, vi gør brug af i projektet. Han beskriver et sekundært dokument som værende let tilgængeligt og produceret tæt på den begivenhed, som det omhandler. Fikseringen i tid betyder desuden, at dokumenter langt hen ad vejen er frie fra efterrationaliseringer, som eksempelvis et interview kan bære præg af (Ibid: 156). Det er altså nærmere et udtryk for de rationaler, som var på spil, da dokumentet blev skabt. Lovene og terroranalysen er alle dokumenter der bærer præg af at være skrevet i en bestemt kontekst - eftertiden efter terrorangrebene i New York og London. En anden vigtig pointe, som Lynggaard (2015: 156) fremhæver, er, at personen der analyserer materialet ikke selv er med til at producere materialet, modsat et interview.

Triantafillou (2016: 128) fremhæver følgende elementer i en dokumentanalyse: autenticitet, troværdighed, repræsentativitet og betydning/mening (Ibid: 128). Vi vil komme nærmere ind på, hvordan de tre tekster kan forstås ud fra disse elementer under *5.2 Præsentation af tekster*. Overordnet kan det siges, at teksterne i høj grad er autentiske og repræsentative, mens lovteksternes mening kan være svær at udlede og troværdigheden kan debatteres.

Autenticitet handler om, hvorvidt det pågældende dokument faktisk er, hvad det siger, det er. Altså om det skrevet af den forfatter, som der står på osv.

Troværdighed er så, hvorvidt man faktisk kan stole på det, som forfatteren skriver om (Ibid: 128). Her skriver Triantafillou, at det altid antages at teksten er skrevet ud fra en bestemt historisk og social kontekst, hvor der har været et bestemt formål med at formulere teksten. (Lynggaard, 2015: 164). Hvis der er et bias i dokumenterne kan det være med til at påvirke projektets konklusioner. I vores tilfælde vil troværdigheden være høj, da der dømmes ud fra lovteksterne. Samtidig er de også biased af at være skrevet ud fra en bestemt historisk kontekst; terrorangrebene i USA og England.

Repræsentativiteten omhandler, i hvor høj grad dokumenterne giver et repræsentativt billede af den virkelighed, som det beskriver (Triantafillou, 2016: 129; Lynggaard, 2015: 164). Det kan være, at forfatterne udgør en elite og dermed ikke er repræsentative for

befolkningen, eller at der er anvendt nogle snævre definitioner af begreber. Ift. vores projekt kan det være, hvis der kun er få folketingsmedlemmer, der godkendte lovforslaget eller at der ikke har været stor valgdeltagelse, da loven blev vedtaget.

Til sidst er der betydning, der omhandler forfatterens mening med at frembringe dokumentet (Triantafillou, 2016: 129; Lynggaard, 2015: 164). Her kan der opstå vanskeligheder, fordi det ikke altid er muligt at forstå, hvad forfatteren mener. I relation til vores projekt kan det være svært at forstå lovtekster, fordi de er skrevet i en bestemt jargon. Samtidig opereres der med præcedens i jura, hvor tidligere tilfælde præger den måde som en given lovgivning fortolkes på.

Triantafillou skriver til sidst, med inspiration fra Foucault, at man kan se på dokumenter som et udtryk for nogle politiske og sociale diskurser i samfundet (Triantafillou, 2016: 133). Her kan man igen bringe den måde, som begreber defineres på, op. I relation til vores projekt kan det være, hvad der forstås som terror eller som indirekte støtte.

5. Empiri

Vores empiri er primært fire kvalitative interview af forskellig slags og tre dokumenter vedrørende terror, antiterrorlovgivningen og overvågning.

Det har været overraskende svært at komme ind i feltet og få fat i informanter, som har ønsket at tale med os, hvorved vi har måtte begrænse os til 6 informanter - 5 af dem med dybdegående interviews.

5.1 Præsentation af informanter

Vores primære empiri består af fire kvalitative interviews. To enkeltinterviews, et fokusgruppeinterview og et indledende interview.

Informant 1:

Han er en 28 år gammel mand, der har været politisk aktiv i 15 år. Han er medlem af Enhedslisten og SUF. Han er ikke dansk statsborger.

Informant 2:

Han er en 35-45 år gammel mand, der har været politisk aktiv siden starten af 90'erne i forskellige venstreorienteret politiske grupper samt Greenpeace. Han er nu medlem af Enhedslisten og arbejder som organisator i en fagforening, som han anser som en del af sin politiske aktivisme.

Informant 3

Hun er en 26 år gammel kvinde, der har været politisk aktiv i 10 år. Hun er frivillig aktivist fra Greenpeace.

Anslag: 143.949

Gruppe S18-BA-59

Bachelorprojekt

Emma Rægaard Larsen, 57752

28/5-2018

Socialvidenskab

Lin Degn Juliussen, 60477

Politisk aktivisme og overvågning

Informant 4

Hun er en 55-69 år gammel kvinde, der har været politisk aktiv i 6 år. Hun er frivillig aktivist hos Greenpeace.

Informant 5:

Han er en 25-30 år gammel mand, der er frivillig aktivist hos Greenpeace. Vi ved ikke hvor længe, han har været politisk aktiv. Han er ikke dansker.

Informant 6:

Han er ansat hos Greenpeace og styrer det logistiske arbejde for organisationen. Han kender til de interne og juridiske forhold i Greenpeace og var vores gatekeeper til de frivillige aktivister i Greenpeace.

5.2 Præsentation af dokumenter

Center for Terroranalyses Vurdering af terrortruslen mod Danmark

Analysen omhandler terrorniveauet i Danmark, som Center for Terroranalyse (CTA) vurderer til at være alvorlig (CTA, 2018). Truslen mener de primært stammer fra militant islamisme med udgangspunkt i IS og Al Qaida. Som modreaktion på dette fremhæver de, at øget vold mod flygtninge og indvandrere kan forekomme fra højreekstremistiske grupper og som svar på dette, vold fra venstreekstremistiske grupper.

Terror i deres rapport drejer sig primært om angreb og vold mod ubeskyttede civile mål.

Rapporten anvendes bl.a. af ministerier, styrelser og PET selv (PET, 2018)

Autenticitet: Dokumenter ligger på PETs hjemmeside med deres logo i toppen, så dokumentet kan antages at være autentisk

Troværdighed: Informationen, som dokumentet er baseret på, stammer fra Forsvarets og Politiets Efterretningstjenester, samt Udenrigsministeriet og Beredskabsstyrelsen (PET, 2018). Man har ikke adgang til den data, som den er baseret på, men da det er offentlige organisationer i Danmark kan det antages, at informationerne er reelle.

Repræsentativiteten: Analysen er baseret på offentlige institutioners vurderinger og data, hvor det er folkevalgte politikere, der udpeger dens medlemmer, hvilket sikrer en nogenlunde repræsentativitet.

Betydning/mening: Sproget er meget klart i analysen og letforståeligt, da den bl.a. er skrevet til at informere folk, der ikke er direkte inde i feltet. De bruger et lidt vagt sprogbrug, der giver rum til fortolkning hos læseren, hvilket vi vil komme ind på i analysen.

Bekendtgørelse af lov om Politiets Efterretningstjeneste

I vores opgave har vi primært fokus på kapitel 7, §11 vedrørende lovlig politisk virksomhed (Justitsministeriet, 2017b). Her står det, at Politiets Efterretningstjeneste (PET) ikke kan få lov til at behandle oplysninger om en politisk person eller virksomhed, medmindre de har mistanke om, at virksomheden ikke er lovlig.

Autenticitet: Loven er fundet på retsinformation.dk, der er Folketingets officielle lovsamling, hvorved det er ganske sikkert at den her lov faktisk er en lov. Desuden er den gældende i dag, hvilket vil siges at den anvendes af PET.

Troværdighed: Da det er en lovtekst kan man stole på, at det der står i teksten er gældende. Dermed ikke sagt, at der ikke er bias i teksten, hvilket netop vil være en del af vores senere

analyse. Teksten er bl.a. skrevet i kølvandet på terrorangrebene og dermed ud fra en bestemt social og historisk kontekst. Dette vil vi, som sagt, dykke ned i analysen.

Repræsentativiteten: Værende en lovgivning, der er gældende for alle på dansk jord, så er repræsentativitet ret høj

Betydning/mening: Da det er en del af en lovtekst er sproget ikke rettet mod den almene befolkning, men mod fagfolk såsom jurister. Yderligere danner domfældelser præcedens for, hvorledes der dømmes fremover, hvilket ikke fremgår af teksten. Vendinger såsom "behandle oplysninger" gør det ikke klart for læseren, hvad dette præcist dækker over, hvorved der opstår mulighed for fortolkning.

Antiterrorlovgivningen i Straffeloven

I projektet vil det primære fokus være på § 114, og hvordan tolkningen af denne kan medføre, at aktivisters aktivisme bliver ramt. Paragraffen omhandler, hvad der forstås ved terror og hvorledes strafferammen ligger (Justitsministeriet, 2017a). Her står det, at terror bl.a. er mod civile mål og internationale organisationer og kan være groft hærværk, der sætter menneskelig eller økonomisk gevinst i fare.

Autenticitet: Som ved den forrige lov, så er den fundet på retsinformation.dk, der er Folketingets officielle lovsamling, hvorved det er ganske sikkert at den her lov faktisk er en lov. Desuden er den gældende i dag, hvilket vil siges at den anvendes af anklagere og andre jurister og gælder for hele den danske befolkning.

Troværdighed: Det er det samme som ved forrige lovtekst, at det er ganske sikkert, at det der står i teksten er gældende for alle på dansk jord. Der er samtidig noget historisk over det, da den er skrevet i en historisk kontekst, der ligeledes rummer terrorangrebene mod New York og London, samt terrorangreb rundt omkring i Europa. Sprogbruget og diskursen i den vil blive behandlet i analysen.

Anslag: 143.949

Gruppe S18-BA-59

Bachelorprojekt

Emma Rægaard Larsen, 57752

28/5-2018

Socialvidenskab

Lin Degn Juliussen, 60477

Politisk aktivisme og overvågning

Repræsentativiteten: Den er ganske høj, da det er en gældende lov for alle inden for Kongeriget Danmark

Betydning/mening: Som ved ovenstående lov, så er sproget ikke rettet mod den almene dansker, men mod fagfolk, hvilket kan gøre det lidt svært at forstå meningen. Samtidig er den formuleret således, at der er mulighed for fortolkning, hvilket vi kommer ind på i analysen. Da vi ved at Greenpeace blev dømt efter lovgivningen i 2005, så er der allerede en sag, der kan danne præcedens for andre politiske organisationer.

6. Analyse

Vi ønsker i analysen at besvare vores indledende problemformulering baseret på vores informanternes svar. Der vil blive benyttet den valgte teori, samt relevant lovgivning på området.

For at kunne opnå viden om, hvorvidt den pågældende danske antiterrorlovgivning påvirker medlemmer af Greenpeace og Enhedslistens politiske aktivisme, vil det være nødvendigt først at se på den gældende lovgivning, og hvordan dens udmøntning faciliterer domfældelse over politisk aktivisme. Derudover vil det være relevant at analysere, hvordan denne lovgivning i praksis kan påvirke aktivisters arbejde, og hvorvidt dette i sidste ende kan have indflydelse på den demokratiske frihed i Danmark. Spørgsmålet om retten til privatliv - og dermed retten til ikke at blive overvåget - vil også blive taget op, da det kan have indflydelse på informanternes aktivisme.

6.1 Antiterrorlov og retssikkerhed

I 2002 blev følgende lovgivning vedtaget i Folketinget (Justitsministeriet, 2002), der stadig står ved magt i dag:

§ 114. For terrorisme straffes med fængsel indtil på livstid den, som med forsæt til at skræmme en befolkning i alvorlig grad *eller uretmæssigt at tvinge danske eller udenlandske offentlige myndigheder eller en international organisation til at foretage eller undlade at foretage en handling* eller at destabilisere eller ødelægge et lands eller en international organisations grundlæggende politiske, forfatningsmæssige, økonomiske eller samfundsmæssige strukturer begår en eller flere af følgende handlinger, når handlingen i kraft af sin karakter eller den sammenhæng, hvori den begås, kan tilføje et land eller en international organisation alvorlig skade:

[...]

4) Forstyrrelse af trafiksikkerheden efter § 184, stk. 1, retsstridige forstyrrelser i driften af almindelige samfærdselsmidler m.v. efter § 193, stk. 1, *eller groft hærværk efter § 291, stk. 2, hvis disse overtrædelser begås på en måde, der kan bringe menneskeliv i fare eller forårsage betydelige økonomiske tab.*

(Justitsministeriet, 2017a: Kapitel 13 §114, egen kursivering)

Som skrevet i problemfeltet medførte dette i 2005, at Greenpeace blev dømt for terrorisme. I dette afsnit vil der blive undersøgt, om det stadig har en betydning for politisk aktivistisk virksomhed hos vores informanter, og hvordan forholdsreglerne, der er blevet taget af Folketinget ift. terror, påvirker deres adfærd. Vi ønsker altså at besvare arbejdsspørgsmålet *“Oplever informanterne en ændring i deres adfærd i relation til indførelsen af Anti-Terrorlovgivning og medfølgende ændringer i politiets beføjelser? Og hvordan?”* for derigennem at besvare problemformuleringen.

Informant 2 deltog i den pågældende aktion, hvor Greenpeace senere blev dømt, og forklarer om den således:

Og det var meget stille og rolig aktion set i Greenpeace sammenhænge. Vi går ind og får adgang til bygningen og så går vi faktisk op ad en trappe, og vi har selvfølgelig scouted bygningen før for at finde ud af, hvor er det vi kan komme ud og hænge et banner ift. at skabe opmærksomhed om de her problematikker, og så sikrer vi os, og så går vi ud og hænger banneret, og så hænger vi der i nogle timer med et banner. Og det var sådan set det.

(Bilag 4: 20 [del 1, 02:01])

Informanten beskriver det altså som en ganske almindelig aktion, hvor det fra hans synspunkt foregik stille og roligt.

Informant 6, der arbejder i Greenpeace, fortæller at domfældelsen medførte en stor bøde for organisationen og ændrede deres måde at lave politiske aktioner på, da de ikke har budget til at betale så meget (Bilag 6: 45). Han fortæller, at det medførte et skift til mere lovlige aktioner, som han samtidig fremhæver, kommer i konflikt med Greenpeaces

forestilling om sig selv som civilt ulydige. Noget han mener er en helt essentiel del af Greenpeaces selvforestilling.

Disse sager markerer et vendepunkt i vores demokratihistorie, hvor lovgivningsmagten, drevet af frygt for noget, der muligvis kan se, uden en bredere politisk diskussion og uden inddragelse af faglig viden vedtager regler, der kriminaliserer politisk aktive personer og grupper, selv om der ikke er nogen konkret mistanke om, at det har foretaget sig noget strafbart

(Høilund, 2010: 13)

Høilund bringer sager som masseanholdelsen under COP15 frem, men hans analyse gør sig ligeledes gældende her. I sagen med Greenpeace bliver politisk aktivisme kriminaliseret ved indførslen af §114.

Retssikkerheden i Danmark forstås ofte som en beskyttelse mod uhensigtsmæssig behandling fra myndighedernes side. Derudover er retfærdighed og lighed også to vigtige forhold som retssikkerheden skal kunne sikre.

Love som Antiterrorlovgivningen går altså, ifølge Høilund, ind og piller ved nogle af de helt grundlæggende demokratiske værdier, såsom ytrings- og forsamlingsfriheden (Høilund, 2010: 29).

Høilund argumenterer for, at retssikkerheden står i kontrast til frygtens ret:

Retssikkerhed handler om frihed og mangfoldighed. Frygtens ret handler om ensretning og massesamfund, hvor frihed erstattes med et begær efter sikkerhed (Høilund, 2010: 32).

Derudover opstiller Høilund et skel mellem sikkerhed og retssikkerhed:

Sikkerhed i den bioretlige betydning betyder imidlertid, at det er kontrol og orden, der kan befordre tryghed. Frygtens bioretlige organisation har ikke tillid til, at retssystemet kan etablere den nødvendige sikkerhed og tryghed

(Høilund, 2010: 70).

Sikkerheden vil altså i frygtens ret gå foran retssikkerheden, og dette kan medvirke til at skabe et katastrofebillede hos borgeren.

Informant 3 mener ikke at samfundet generelt er utrygt, men mener i stedet, at definitionen på terror skal revurderes.

[...] how do you define terror? In my opinion terror is something with violence and where you destroy something whereas for instance for Greenpeace the very purpose of these form of actions - we think it violent to destroy even little things. We would never destroy anything, hurt anyone, but still it's affected. In my opinion it's a bad definition of terror.

(Bilag 5: 43-44 [45:25])

Informant 3 pointerer her, at selvom Greenpeaces aktioner er fredelige, bliver de stadig ramt af terrorlovgivningen ved at blive defineret som terrorvirksomhed. Ingen menneskers sikkerhed bliver altså sat på spil. Her bliver Høilunds forståelse for bioret relevant, for hvad er sikkerhed egentligt?

Bioret skal her forstås som 'indgriben i en kropslig biologisk sfære', og en forestilling om mennesket som 'biologisk, levende væsen, der kræver fysisk og faktisk sikkerhed' (Høilund, 2010: 70). Retssikkerhed handler ifølge Høilund om, "*at mennesket, i kraft af at være et retssubjekt, er bærer af rettigheder og pligter*" (Høilund, 2010: 77). Bioret handler således hovedsageligt om fysisk sikkerhed, hvor retssikkerheden dækker over de rettigheder som individet er dækket ind under.

Bioretten kan ses i relation til citatet fra Informant 3, da Informant 3 påpeger fredeligheden af Greenpeaces aktioner. Her bliver antiterrorlovgivningen betydningsfuld, da den dømmer

fredelige aktioner på baggrund af en frygt for terrorisme. Ift. Høilund vil det altså sige, at kravet om at sikre befolkningen mod terrorisme går forud for politisk udtryk, hvor Greenpeace mister deres rettigheder til at protestere og demonstrere. Sikkerhed går forud for retssikkerhed.

Høilund argumenterer for, at den bioretslige sikkerhed er i konkurrence med retssikkerheden:

Sikkerhed konkurrerer med retssikkerheden om at være et legitimt og relevant politisk begreb, der nyder den højeste samfundsprioritet

(Høilund, 2010: 96)

Høilund fortsætter derefter ved at påstå, at vi udsætter vores demokratiske klima for en fare, som påvirker hele samfundet på baggrund af en længerevarende samfundsmæssig udvikling. (Høilund, 2010: 32). Faren består i, at retssikkerheden kan risikere at blive undermineret i processen, hvor frygtens ret og biologisk sikkerhed kommer i højsædet.

Hvis man går ind og ser konkret på § 114 i Straffeloven gør vendinger som: *"...eller uretmæssigt at tvinge danske eller udenlandske offentlige myndigheder eller en international organisation til at foretage eller undlade at foretage en handling"* (Justitsministeriet, 2017a: §114) det lige pludseligt muligt at dømme politiske organisationer, der ønsker internationale organisationer skal ændre deres adfærd ved at skabe opmærksomhed omkring deres handlinger, herunder Greenpeace, der ønsker at presse Dansk Råvare Selskab til at mindske sprøjtegifte. Den pågældende tvang kan ifølge paragraffen være *"groft hærværk efter § 291, stk. 2, hvis disse overtrædelser begås på en måde, der kan bringe menneskeliv i fare eller forårsage betydelige økonomiske tab."* (Ibid). Igen gør formuleringer som denne det muligt at straffe politiske organisationer, som Greenpeace, der arbejder på kanten af lovgivningen, fordi deres kampagne kunne medføre økonomiske tab for organisationen, de demonstrerer imod. Det vil altså sige, at handlinger der tidligere blev kategoriseret som hærværk og kunne straffes med op til 6 års fængsel (Justitsministeriet, 2017a: §291) nu bliver betragtet som

terror skulle hærværket blive rettet mod internationale organisationer og forårsage betydelige økonomiske tab. Dette har medført en øget strafferamme på helt op til livstid. Brede definitioner på terror medfører altså en mulighed for at blive straffet hårdere.

Som Informant 3 kommenterede tidligere, finder hun det uberettiget at kalde Greenpeace for en terrororganisation, og at antiterrorlovgivningen er uhensigtsmæssig, når den rammer noget, som ikke er terrorisme.

Da Informant 1 bliver spurgt ind til, hvorvidt han synes antiterrorlovgivningen er i orden, svarede han følgende:

Nej, nej, det synes jeg i sagens natur, er en total overreaktion.

Mange af de regler der bliver lavet har selvfølgelig et sigte, som gør at du kan optrevle nogle terrororganisationer. Men det kan også bruges til alt muligt andet. Og det er også det man ser når Greenpeace bliver sigtet for terror. Så ser vi at det ikke er en eller anden fundamentalistisk gruppe som bliver sigtet for terror (eller måske haha), at det ikke er en organisation som vil skade andre mennesker. Men i stedet er det politisk aktivisme som bliver ramt.

Det kan være at nogle betjente kommer til skade, men det er jo konfrontation som begge parter har indvilliget i at gå ind i. Og det har vi også lovgivning til. Men det er der blevet lagt et ekstra niveau ovenpå, af strengere straffe, som rammer folk som ønsker at ændre samfundet.

(Bilag 3: 14 [22:51])

Han mener, ligesom Højlund, at antiterrorlovgivningen - ud over at den muligvis kan optrevle terrororganisationer - også rammer politisk aktivisme.

Også informanterne fra fokusgruppeinterviewet peger på de retlige konsekvenser, som afgørende for, hvorvidt de ønsker at deltage i en aktion. Informant 5 siger:

Trouble from the police... it doesn't really influence my actions here, because I'm not going to live in Denmark forever, so the police can... give me as much trouble as they want. But in general it would influence my thoughts for taking action.

(Bilag 5: 35 [06:56])

Ligeledes mener Informant 3, at risikoen for at komme i fængsel kan virke afskrækkende på hendes lyst til at deltage i en aktion (Bilag 5: 35 [05:39]). Øgede beføjelser til politiet kan altså virke hæmmende på informanternes politisk aktive adfærd.

Hvor retssikkerheden bygger på mennesket som juridisk person med rettigheder og pligter, bygger sikkerheden på en mere diffus bevidsthed om, at det er kontrol og orden, der kan befordre tryghed og sikkerhed.

(Høilund, 2010: 20)

Høilund peger her på, at der er sket et skift fra en opretholdelse af retssikkerheden for borgerne til en opretholdelse af sikkerheden, hvor fokuset bliver mere på at opretholde ro og orden frem for en sikring af demokratiske rettigheder såsom ytring- og forsamlingsfrihed. Det er bl.a. gennem antiterrorlovgivningen, at han påpeger, at de danske demokratiske principper svækkes og at dette har konsekvenser for de politiske handlemuligheder for borgerne (Høilund, 2010: 31).

Dette behov for sikkerhed er noget, som informanterne mærker i deres politiske aktivisme. Informant 1 siger omkring ændringen i demonstrationerne:

Man kan stadig demonstrere, men demonstrationer er ofte forholdsvist strategiske, "så rykker I den her vej, og så går I den her vej og så kan vi presse politiets kæde". Det er en kamp som er blevet langt sværere, fordi politiet har langt større muligheder for at gå ind.

Politiet får jo også flere våben. Der er sket en enorm ændring fra ca. for 15 år siden, fra før politiet havde peberspray. Hvor alle konfrontationer, var folk der skubbede til hinanden, indtil politiet fik nok, og så trak de knipler. Så var der nogen der havde

armskinner på, og tog imod slagene, og sagde, vi bliver ved med at presse. Det er jo slut nu. Nu kaster vi tåregas og så sprayer vi alle med chili og så ligger man ned og græder.

(Bilag 3: 13 [24:46])

Her peger han på, at der tidligere var et mere lige forhold mellem demonstranter og politi, hvor politiet i dag både er mere bevæbnet og har autoritet til at gribe ind i højere grad. Det er bl.a. muligheden for politiet at anvende tåregas, som Informant 1 mener er problematisk, da dette bremser hele demonstrationen.

Også Informant 2 fortæller om en demonstration, hvor politiet kastede tåregasgranater ind i en siddende menneskemængde fordi andre demonstranter ulovligt kravlede på et hegn og derefter blev anholdt (Bilag 4: 25 [del 1, 27:34]). Han pointerer ganske vist, at politimesteren var ude at undskylde bagefter, men på det pågældende tidspunkt ville demonstrationen være brudt op.

[...] reduceres det enkelte menneskes politiske stemme til et spørgsmål om, hvad politiet finder nødvendigt, uden hensyn til konkret mistanke eller skyld

(Høilund, 2010: 17)

Høilund går netop ind her og kritiserer politiets ret til at handle efter hvad de finder nødvendigt. Både Informant 1 og 2 oplever at politiet i højere grad er skiftet til at bruge mere aggressive våben såsom tåregas, fordi de finder det nødvendigt for at bryde en demonstration op. Ved Informant 2s oplevelse ses yderligere det aspekt, som Høilund peger på, hvor politiets handlinger ikke nødvendigvis baseres på skyldighed.

... it is always the body that is at issue - the body and its forces, their utility and their docility, their distribution and their submission

(Foucault, 1975: 25-26)

At anvende tåregas mod demonstranterne kan samtidig ses som en disciplinering af dem – en måde at bøje deres kroppe efter politiets ønsker og få dem til at give efter. Begge

informanter peger på at frigivelsen af tåregas stopper demonstrationerne, hvorved de må opgive deres aktion. Det er altså gennem en underkastelse af demonstranternes kroppe, at politiet opnår kontrol over situationerne. Dette er dog i højere grad en mere korporlig form for disciplinering, som Foucault mener, vi er gået bort fra (Foucault, 1975: 15), frem for en selvdisciplinering. At informanterne skifter til mere lovlige aktiviteter som konsekvens er en selvdisciplinering - noget vi vil komme ind på senere i afsnittet.

Høilund skriver, at love som antiterrorloven er en del af "nødvendighedens lov", der gennemføres uden diskussion "af nødvendighed" for at sikre sikkerheden (Høilund, 2010: 21). En konsekvens han påpeger er indsættelsen af en undtagelsestilstand, hvor regler og love sættes ud af kraft med argumentet om, at det er midlertidigt (Ibid: 21-22).

... pointe med undtagelsestilstand og suverænen er, at det først er, når en retsregel tilsidesættes, at vi kan se, hvem der er suveræn, altså den egentlige magthaver [...] Kan man fastholde nødvendighedens lov, er man suverænen – den der bestemmer. I modsat fald er man det ikke.

(Høilund, 2010: 98)

Informant 2, som jo har mærket nogle af konsekvenserne ved "nødvendighedens love", går selv ind og forholder sig til sig egen oplevelse af legaliteten af disse indgreb. Han siger:

jamen den måde jeg ser mig selv som aktivist, at så længe jeg er villig til at tage de konsekvenser, så er det i orden. [...] Jeg ser mig selv som frihedskæmper! Ej, jeg ser mig selv som aktivist. Og jeg anerkender ikke nødvendigvis legaliteten af den lovgivning. Det sagt, så er jeg selvfølgelig pacifist, så jeg tror ikke på voldelige løsninger, og når jeg bliver anholdt og så videre, så accepterer jeg det ligesom, og siger det er en del af den kamp, det er at blive anholdt og tage det juridiske efterspil og de diskussioner der er

(Bilag 4: 24-25 [27:34])

Selvom hans aktivistiske virksomhed går ind og bliver dømt ulovligt, ændrer det ikke ved hans selvbillede – han ser sig ikke som en forbryder. Samtidig anser hans aktivistiske virke

som et oprør mod den gældende lovgivning. Det vil altså sige, at han bruger sin aktivisme til at gøre op med dele af "de nødvendige" love.

Og det tror jeg ikke nødvendigvis vil blive skadet af at de prøver at få nogle flere værktøjer. [...] Fordi jeg tror os, som aktivister, nok skal finde andre løsninger og måder at udtrykke os på. Det er fint nok, det kan vi godt. Men noget af det bliver selvfølgelig mere lovlige aktioner, og så har vi nogle værktøjer til ikke at blive set

(Bilag 4: 27 [del 2, 3:13])

Informant 2 siger altså, at indskrænkelseerne nærmere får betydning for, hvordan den brede offentlighed ser på aktivisme og mulighederne for at være politisk aktiv. Han siger delvist, at aktivisterne nok skal finde andre måder at være aktivistiske på, samtidig med at han skriver, at der sker et ryk mod mere lovlige aktioner. Det vil altså sige, at han alligevel ændrer adfærd på grund af de her indgreb mod frihedsrettighederne.

Det er det samme som Informant 6 peger på; at Greenpeace er rykket mod mere lovlige aktioner efter den høje bødestraf i 2005 (Bilag 6: 45). Informant 6 mener tværtimod, at lovgivningen har haft store konsekvenser for Greenpeaces virke ved aktioner på kanten af loven var en del af deres image.

Ja. Det er en del af mine overvejelser at jeg ikke skal tages for noget der er ulovligt. Men det har primært noget at gøre med den der opholdstilladelse og dansk statsborgerskabsspørgsmål. Det er uheldigt for mig, at hvis jeg får noget på straffeattesten, skal jeg vente 6-8 år.

(Bilag 3: 9 [7:18])

Informant 1 afholder sig ligeledes fra bestemte aktioner og demonstrationer, da det har betydning for, hvor længe der går, inden han kan få opholdstilladelse.

Informant 3 oplever derimod ikke nogen ændring i de aktioner, hun deltager i for Greenpeace. Hun siger følgende:

I think the organization and such has some issues with it. But when we go out on an action there's a lawyer working with Greenpeace and he spends a lot of time looking into the consequences. So they really try to not make the actions affect the antiterror law. Which means that of course it influences the planning of the actions, but when we go on an action that work has already been done, so we don't normally need to fear that.

(Bilag 5: 36 [14:40])

Hun mener altså, at det er på grund af det foregående arbejde hos Greenpeaces juridiske team, der gør, at de som aktivister ikke mærker til antiterrorlovgivningen. Samtidig siger de tre informanter fra fokusgruppeinterviewet, at de sjældent laver aktioner i Danmark, hvorved de her ikke påvirkes af den danske terrorlovgivning (Bilag 5: 38 [17:16]).

Der sker altså en ændring i tre af vores informanternes adfærd, og indirekte i de sidste tres adfærd, da Greenpeace har ændret deres aktioner. Dette ryk mod mere lovlige aktiviteter er interessant, da Informant 2 sagde følgende:

De ting som har forandret vores samfund, grundlæggende. Lad os bare tage den faglige kamp. Det har været Slaget på Fælleden. Det har været direkte ulovlige aktioner, nogle gange voldelige. Tit også fredelige, men nogle gange voldelige. Og det har jo været imod datidens lovgivning, på det tidspunkt.

(Bilag 4: 28 [del 2: 5:02])

Han argumenterer altså for, at for at rykke på en given lovgivning kræver det, at man til tider arbejder på kanten af eller uden for de gældende love. Ved at agere mere lovligt går han altså selv imod denne tanke, hvilket – ifølge hans optik – kan have betydning for, hvordan og hvorvidt man kan ændre tilstanden i Danmark. Dette kan ses i forlængelse af, at han ikke anerkender lovgivningen for at være neutral og ligeledes er uenig med nogle af de indførte love.

Informanterne oplever altså, at de går mod at lave mere lovlig aktivisme i frygt for de retslige konsekvenser, bl.a. med baggrund i Antiterrorlovgivningen. Om de oplever, at disse begrænsninger til deres aktivistiske virke er berettiget, vil vi nu komme ind på.

6.1.1 Oplevet terrorniveau

Den første terrorpakke kom på baggrund af terrorangrebet mod World Trade Center d. 11/9 2001 og den anden i forlængelse af terrorangrebet mod London i 2005 (Justitsministeriet, 2018). Center for Terroranalyse (CTA) udgiver løbende en vurdering af trusselsniveauet i Danmark, hvor den sidste er fra januar 2018 (Center for Terroranalyse, 2018: 1).1

Ifølge CTA er terrortruslen alvorlig i Danmark og stammer primært fra militant islamisme (Center for Terroranalyse, 2018: 1), selvom de ligeledes skriver at der kan forekomme terrorisme fra højreorienteret ekstremisme og som svar herpå modreaktioner fra venstreorienteret ekstremisme (Ibid: 8-9).

Det vil altså sige, at en selvstændig voldsudøvelse fra venstreorienterede ekstremister ikke vægter tungt i rapporten som en terrortrussel. Dette står til dels i kontrast med Informant 1 og 2s oplevelser med politiet i relation til demonstrationer. Informant 1 ønskede en styrkemåling mod en nazistisk gruppe ved at se, hvor der mødte flest op (Bilag 3: 15-16 [33:20]), men oplevede at politiet forhindrede denne måling. Han anser bl.a. muligheden for at demonstrere som en måde at vise, hvem der har størst folkelig opbakning. Det vil altså sige, at på trods af, at venstreekstremisme ikke anses for en stor terrortrussel, forhindres Informant 1 stadig i at udøve sin ret til at forsamle og ytre sig.

Der lovgives og dømmes ud fra, hvad der *muligvis* kan ske, ikke efter hvad der *sandsynligvis* vil ske.

(Høilund, 2010: 12, forfatters kursivering)

Høilund peger her på, at lovgivning baseret på frygten for ex. terror oftest er baseret på noget, der muligvis vil ske. Det samme kan ses i analysen fra CTA, hvor sproget bærer

yderligere et præg af 'det mulige', altså af hvad der muligvis vil ske. Bl.a. skriver de *"Opbakningen til AQ kan udbredes, efterhånden som IS svækkes."* eller *"CTA vurderer, at et gennemført angreb i sig selv kan være med til at inspirere personer til angreb, og at mange angreb over en kortere periode kan øge denne påvirkning."* (Center for Terroranalyse, 2018: 5, 7, egen markering). Der redegøres ikke i analyse for, hvor sandsynligt det er. Analysen anvendes bl.a. PETs operative enheder, styrelser og ministerier (PET, 2018), hvilket vil sige, at den kan danne grundlag for opretholdelsen af antiterrorlovgivningen. Det vil altså sige, at – som Høilund siger – lovgivning baseres på en vurdering af det mulige i det nødvendiges navn, her præventive foranstaltninger mod terrorisme.

CTA vurderer, at terrortruslen mod Danmark fortsat er alvorlig. Det betyder, at der er personer med intention om og kapacitet til at begå terrorangreb i Danmark [...] Risikoen for at blive offer for et terrorangreb i Danmark er fortsat begrænset

(Center for Terroranalyse, 2018: 3)

Alle informanterne oplever ikke en utryghed i hverdagen eller at personligt at være berørt af terror (Bilag 3: 13; Bilag 4: 31, Bilag 5: 41). De er alle enige om, at Danmark kunne være et terrormål på grund af den førte udenrigspolitik på baggrund af Danmarks militære støtte til Frankrig, USA osv., men oplever at sandsynligheden for at blive offer for et terrorangreb er mindre end andre ting, man kan dø af. Denne vurdering er den samme som afspejler sig i CTAs analyse.

Spørges informanterne, mener de ikke, at øget overvågning og beføjelser for politiet er berettiget, hvor bl.a. Informant 1 mener, at det er en overreaktion og Informant 2 udtaler, at han ikke anerkender legaliteten af lovgivningen. På trods af, at de finder antiterrorlovgivningen overdreven og grænsende til det illegale, så retter alle informanter ind efter den på den ene eller anden måde og involverer sig i højere grad i lovlige aktioner.

Det sidste afsnit i denne del af analysen vil dykke ned i, hvorfor informanterne agerer efter en lovgivning de ikke anerkender. Yderligere vil der blive undersøgt hvordan en bevidsthed omkring overvågning påvirker deres aktivistiske adfærd.

6.1.2 Delkonklusion

I dette afsnit har vi besvaret arbejdsspørgsmålet *Oplever informanterne en ændring i deres adfærd i relation til indførelsen af Anti-Terrorlovgivning og medfølgende ændringer i politiets beføjelser? Og hvordan?* Her vil blive præsenteret de vigtigste konklusioner.

Antiterrorlovgivningen og derigennem diskursen i Danmark om, at vi er truet af terror, er med til at placere Danmark i en undtagelsestilstand, hvor 'nødvendighedens love' indføres for at sikre borgerne. Dette har dog konsekvenser for retssikkerheden, hvor frihedsrettigheder svækkes. Gennem en løs definition på terror og åbne formuleringer, der åbner op for, at politiske virksomheder kan falde ind under den, presser Antiterrorlovgivningen politisk aktivisme hos informanterne. Vurderingen fra CTA er præget af et sprog om det mulige frem for det sandsynlige, hvilket Høilund peger på er symptomatisk for frygtens ret, hvor lovgivning baseres på det mulige. Dette er det samme, der gør sig gældende her, da analysen bl.a. bruges af ministerier og folketinget. Den er altså med til at opretholde en forestilling om Danmark i krise og dermed undtagelsestilstande.

Flere af informanterne oplever, at politiet i højere grad gør, hvad de finder nødvendigt, hvilket bl.a. har involveret tåregasgranater til fredelige demonstrationer. Herigennem sker en kropslig disciplinering af aktivisterne og deres normbrydende adfærd - at være aktivistisk i et samfund i 'undtagelsestilstand' forsøges at normaliseres. Selvom Informant 2 gør op med 'nødvendighedens love' gennem sin aktivisme, da han ikke anser dem som legale, udøver han mere lovlige former for aktivisme i dag. Det er noget, der går igen hos alle informanterne, der direkte eller indirekte mærkes af lovændringerne. Dette kan have konsekvenser for tilstanden i Danmark, da Informant 2 netop mener, at det er på kanten af eller uden for loven, at man for alvor kan ændre politikkerne i Danmark.

Hvordan politiets øgede beføjelser og overvågning spiller ind på informanterne vil være omdrejningspunktet for det næste afsnit.

6.2 *Politiets virksomhed og overvågning*

§ 11. Lovlig politisk virksomhed, der udøves af en her i landet hjemmehørende fysisk person, kan ikke i sig selv begrunde, at Politiets Efterretningstjeneste behandler oplysninger om den pågældende.

Stk. 2. Bestemmelsen i stk. 1 afskærer ikke Politiets Efterretningstjeneste fra at behandle oplysninger om en persons politiske virksomhed med henblik på at afklare, om virksomheden er lovlig.

Stk. 3. Bestemmelsen i stk. 1 afskærer ikke Politiets Efterretningstjeneste fra ved behandlingen af oplysninger om politiske foreninger og organisationer at medtage oplysninger om, hvem der udgør ledelsen.

(Justitsministeriet, 2017b: kapitel 7 § 11)

Med udgangspunkt i denne paragraf vil det altså sige, at Politiets Efterretningstjeneste har ret til at undersøge danske, lovlige, politiske virksomheder, hvis de har mistanke om, hvorvidt de faktisk er lovlige. Hvordan overvågning påvirker informanterne og deres muligheder for at udøve aktivisme vil være fokus i dette afsnit. Her ønsker vi at besvare arbejdsspørgsmålet *“Hvordan kan overvågning indskrænke aktivisters ytringsfrihed?”*

A power that insidiously objectifies those on whom it is applied; to form a body of knowledge about these individuals

(Foucault, 1975: 220)

Foucault peger her på, at overvågning bruges til at disciplinere ved at samle viden om individerne, delvist til at se om de opfører sig ordentligt og til at bruge denne viden til at rette dem ind. Samtidig forekommer en objektivisering af disse individer gennem denne overvågning. Det vil altså sige, at borgerne går fra at være subjekter til at være en genstand for viden.

Det kan antages, at det bl.a. er med disse beføjelser, at Greenpeace er blevet overvåget. Efter domfældelsen af Greenpeace som en terroristisk virksomhed, vil det altså give grønt lys for PET at undersøge, hvorvidt de er og vedbliver med at være lovlige. Informant 3 fortæller om, da det gamle Greenpeace-kontor blev taget ned:

In the old office - we had an old office - when they took it down to move here, they found cameras in the ceiling that someone had installed. And it's for sure so none of the communications... the phones have to be outside if it's secret, you would never communicate through email for instance.

(Bilag 5: 38 [21:09])

Informant 3 fortæller videre, hvordan hun blev nødt til at anskaffe sig en telefon med taletidskort, som hun kun brugte til at arrangere aktioner (Bilag 5: 39 [23:34]). Alle informanterne fortæller ligeledes omkring aktivismøder, hvor de foregriber at blive overvåget ved at lægge mobiltelefonerne uden for (Bilag 3: 10; Bilag 4: 27; Bilag 5: 39). De er altså alle bevidste om, at de muligvis bliver overvåget.

...power should be visible and unverifiable. Visible: the inmate will constantly have before his eyes the tall outline of the central tower from which he is spied upon. Unverifiable: the inmate must never know whether he is being looked at at any moment; but he must be sure that he may always be so.

(Foucault, 1975: 201)

Gennem den her bevidsthed om at de bliver overvåget, opnås en form for synlighed. Her fungerer mobiltelefoner og kommunikation over internettet som vagttårnet, hvor de kan blive set fra. Samtidig har informanterne fra fokusgruppen alle erfaringer med, at politiet har handlet på data fra en overvågning af deres organisation. De ved altså, at der kan sidde en i "vagttårnet" og se ned på, hvad de laver. Ligeledes er det ikke muligt for nogen af dem at bekræfte, om de bliver betragtet i de øjeblikke, hvor de planlægger aktioner.

Because it is possible to intervene at any moment and because the constant pressure acts even before the offences, mistakes or crimes have been committed

(Foucault, 1975: 206)

Den her viden om, at politiet kan handle hvert øjeblik på den data, de har indsamlet fra deres overvågning, gør altså, at informanterne begynder at ændre deres adfærd. Men i stedet for at lade sig disciplinere og rette ind efter, hvad staten og politiet ønsker, tager flere af aktivisterne forholdsregler imod at blive "set".

Presumably the reason we're being briefed at the location, as opposed to before, is also for security purposes.

So, we're not told about the action before, so the information can't spread.

(Bilag 5: 39 [23:35])

Som procedure hos Greenpeace bliver aktivisterne ikke briefet om, hvem de skal lave en aktion mod og hvordan (Bilag 3: 34 [04:30]). Informant 5 fortæller her, hvordan det er en sikkerhedsforanstaltning mod at blive overvåget. Ligeledes placeres mobiltelefoner væk fra mødelokaler og kommunikation fungerer mund-til-mund frem for over e-mails.

Vil det så sige, at disse aktivister slet ikke lader sig påvirke af overvågning? Ikke helt. Som nævnt tidligere udtaler alle informanterne sig, at de er begyndte at lave mere lovlige former for aktivisme som reaktion på forøgede straffe. Det vil altså sige, at de til dels retter ind efter reglerne og normerne. Informant 1 siger:

[...] men så er der også frihedsrettigheder som der plejede at være, hvor man kunne tage til demo, maskeret, og sige "prøv at høre, jeg vil gerne sige et eller andet", og "jeg har sgu ikke lyst til at du ved hvem jeg er" – Det er jo ikke en mulighed længere. Eller i meget kort tid, man kommer ikke til at gå særligt langt med det.

(Bilag 3: 12 [19:18])

Manglende mulighed for at maskere sig og stadig få lov til at ytre sig, virker altså afskrækkende på Informant 1. Her ses en begrænsning af ytringsfriheden, hvor det kræves

at den som udtaler sig, er til fuldt skue og skal personligt stå til ansvar for sine holdninger. Retten til at trække sig ud af "vagttårnet" synlighedsfelt bliver dermed fjernet fra aktivisten.

He who is subjected to a field of visibility, and who knows it, assumes responsibility for constraints of power; he makes them play spontaneously upon himself; he inscribes in himself the power relation in which he simultaneously plays both roles; he becomes the principle of his own subjection

(Foucault, 1975: 202-203)

Denne manglende mulighed for maskering fratager samtidig individet fra at kunne være en del af en mængde, af en gruppe, hvor individet kan blive betragtet, bemærket for ens handlinger og rettet ind. Dette kan samtidig have betydning for, hvorvidt Informant 1 deltager til demonstrationer, hvorved han agerer vagt over for sig selv.

Disciplinary space tends to be divided into as many sections as there are bodies or elements to be distributed

(Foucault, 1975: 143)

At blive tvunget til at stå frem som individ er, ifølge Foucault, en måde at disciplinere individet på.

Med det strammere strafferamme og øgede beføjelser fra PET bliver det altså mere risikofyldt at udøve aktivisme på grænsen af lovgivningen, da informanterne nu lettere kan opdages og dømmes for terror. Samtidig med dette er de ikke helt klar over, hvad PET har til rådighed mth. overvågning (Bilag 5: 42 [41:18]). Uden som sådan at blive straffet eller selv at mærke den øgede strafferamme ændrer informanterne altså adfærd. De regulerer selv deres adfærd til en mildere form for aktivisme. Det vil altså sige, at de selv begrænser deres udfoldelser og som Foucault siger, bliver det grundlæggende princip for deres egen underlæggelse.

All the mechanisms of power, which, even today, are disposed around the abnormal individual, to brand him and to alter him, are composed of those two forms from which they distantly derive.

(Foucault, 197b: 199-200)

Man kan på sin vis betragte informanterne som abnorme, som nogle der ikke vil rette ind. Det er gennem disciplineringen og selvdisciplineringen at samfundet forsøger at ændre informanternes adfærd for at få dem til at tilpasse sig de givne normer omkring sikkerhed frem for retssikkerhed.

The general juridical form that guaranteed a system of rights that were egalitarian in principle was supported by these tiny, everyday, physical mechanisms, by all those systems of micro-power that are essentially non-egalitarian and asymmetrical that we call the disciplines.

[...] The disciplines should be regarded as a sort of counter-law. They have the precise role of introducing insuperable asymmetries and excluding reciprocities.

(Foucault, 1975: 222)

Foucault argumenterer her for, at disciplineringen går ind som en slags modlov og gør op med lighed og rettighederne. Det vil altså sige, at den her disciplinering af informanterne samtidig fungerer undergravende på deres lighedsrettigheder og at der opstår en ulige relation mellem dem og staten, der overvåger dem.

6.2.1 Ret til privatliv?

Retten til privatliv har været et omdiskuteret samtaleemne i mange år og var oprindeligt en måde at beskytte civilsamfundet mod statslig overvågning (Hasselbalch, 2014).

Som tidligere nævnt er det i Verdenserklæringen om Menneskerettighederne blevet slået fast, at der ikke må indsamles data om borgere som er uden for mistanke (Amnesty, 2014). Dog mener bl.a. Informant 2, at bevidstheden om overvågning længe har været til stede.

Friheden til ikke at blive overvåget kan ses i EU Menneskerettighedskonventionen, hvor privatlivet har ret til beskyttelse, og hvor offentlige myndigheder ikke har ret til at forstyrre privatlivet, medmindre der er mistanke om lovbrud:

Artikel 8

Stk. 1. Enhver har ret til respekt for sit privatliv og familieliv, sit hjem og sin korrespondance.

Stk. 2. Ingen offentlig myndighed kan gøre indgreb i udøvelsen af denne ret, undtagen for så vidt det sker i overensstemmelse med loven og er nødvendigt i et demokratisk samfund af hensyn til den nationale sikkerhed, den offentlige tryghed eller landets økonomiske velfærd, for at forebygge uro eller forbrydelse, for at beskytte sundheden eller sædeligheden eller for at beskytte andres ret og frihed.

(Udenrigsministeriet, 1953, artikel 8)

På samme måde bliver den politiske aktivist, som konstant er under overvågning, frataget retten til medbestemmelse over i hvilke hænder, de personlige oplysninger ender.

[...] man er ikke i stand til at kunne vide, om vi kan udvikle nogle algoritmer, der kan sættes henover den kæmpe bunke data, og derfra fremhente navne på folk som nu skal i fængsel, fordi at de udgør en trussel. Den eneste måde vi kan sikre os på, er at sikre at al den data ikke bliver logget – men det gør den – og der er ingen demokratisk kontrol over den. I stedet sidder der folk i PET som har kontrol over den, og nogle store virksomheder, som har kontrol over den. Og det kan vi ikke gøre noget ved.

(Bilag 3: 12 [19:18])

Derudover nævner Informant 1 muligheden for lagring af personlig data, som er til stede, når individet udleverer data på internettet eller bliver overvåget på anden vis.

I *Bekendtgørelsen af loven for politiets efterretningstjeneste*, kapitel 5, vdr. intern behandling af oplysninger bliver det oplyst, at PET har rettighed til at lagre data om personer i op til 15 år:

§ 9. Politiets Efterretningstjeneste skal, medmindre andet følger af lov eller bestemmelser fastsat i med-før af lov, slette oplysninger om fysiske og juridiske personer, der er tilvejebragt som led i undersøgelser eller efterforskning rettet mod sådanne personer, når der ikke i forbindelse med undersøgelsen eller efterforskningen er tilvejebragt nye oplysninger inden for de seneste 15 år.

Stk. 2. Sletning af oplysninger efter stk. 1 kan undlades, hvis væsentlige hensyn til varetagelsen af Politiets Efterretningstjenestes opgaver, jf. § 1, gør det nødvendigt.

((Justitsministeriet, 2017b: §9))

Data kan lagres i 15 år, men ifølge dokumentet, kan 'sletning af oplysninger udelades', i tilfælde af at PET finder dette nødvendigt. Informant 1 nævner i tidligere citat, at der ikke er nogen demokratisk kontrol over den data som opbevares, hvilket er relevant i forhold til dette.

Foucaults panoptisme-begreb kan her eksemplificeres ved at argumentere for, at individet ikke har mulighed for at have kontrol over hvilke oplysninger som lagres, og i hvor lang tid de er synlige for PET.

Ingen undtagelsestilstand suspenderer al ret. Den har potentiale til at tilsidesætte, hvad den skønner nødvendigt, men ikke det hele på en gang. En undtagelsestilstand retter sig mod et bestemt juridisk område, og på dette område tilsidesættes gældende ret og etiske forpligtelser. Det centrale er, at vi langsomt, men sikkert får stadig flere bidder af undtagelsestilstand, der undergraver almindeligt anerkendte standarder for politiske rettigheder (Høilund, 2010: 97)

Her nævner Høilund, at politiske rettigheder kan blive umyndiggjort ved en eventuel undtagelsestilstand. Derudover argumenterer Høilund for, at undtagelsestilstanden bliver mere og mere allestedsnærværende, uden den brede offentlighed lægger mærke til det. Dette er det grundlæggende princip i den permanente undtagelsestilstand, hvor den ydre tvang, skaber et samfund, hvor borgerne regulerer sig selv, og hvor magthaverne bliver mere og mere usynliggjorte.

6.2.2 Delkonklusion

I dette afsnit har vi besvaret det andet arbejdsspørgsmål *Hvordan kan overvågning indskrænke aktivisters ytringsfrihed?* og vi vil nu opsamle de vigtigste konklusioner.

PET har beføjelser til at indsamle viden om en politisk virksomhed for at undersøge om denne er lovlig. Informanterne fra Greenpeace har alle personlige erfaringer med politiets overvågning, mens de to andre informanter er bevidste om overvågningen. Denne bevidstliggørelse betyder, at deres mobiltelefoner og computere kommer til at agere som vagttårnet i Foucaults panoptisme - som en synliggørelse af overvågningen. Samtidig er det ikke muligt for informanterne at vide, hvornår de overvåges, hvorved de selv kommer til at agere opsynsmand over dem selv. Fordi de ikke ved, hvornår de kan blive opdaget, da de ikke ved, hvad PET er i stand til og med risiko for at blive dømt efter hårdere straffe, kommer deres aktivistiske virke under pres. De forsøger at modarbejde dette ved at undgå at bruge teknologien, men er alligevel alle gået over til mere lovlig aktivisme.

Samtidig er en anden del af ytringsfriheden på spil, da det ikke længere er muligt at være anonym til demonstrationer. Herved bliver informanter fuldt synlige i det metaforiske vagttårns synsfelt og tvinger individet til at stå frem og ud fra mængden. Herved lægger informanterne en begrænsning på sig selv, da det nu er muligt at identificere dem og dermed bruge denne viden om dem imod dem. Igennem 'nødvendighedens love' bliver aktivisterne en abnormal størrelse, der ikke følger de normative rammer og som skal disciplineres for at blive normaliseret. Disciplineringen fungerer som en modlov mod lighedrettighederne, hvor der opstår et asymmetrisk magtforhold mellem aktivisten og staten.

Selvom der ifølge EU Menneskerettighedskonvention er en ret til privatliv, suspenderes denne i frygtens ret under argumentet, at nationalstaten trues af terror. Undtagelsestilstanden gør det altså muligt at tilsidesætte dele af loven. Derigennem har PET ret til at opbevare de oplysninger, de har om en person eller gruppe i op til 15 år, men længere hvis de vurderer, det er nødvendigt. Dette påvirker informanterne, der alle er usikre

på, hvilken information PET har på dem og hvordan denne kan bruges mod dem i fremtiden. Igen opstår der et ulige forhold, hvor informanterne mister kontrollen af magtudøvelsen.

6.3 Sociale mediers effekt på politisk aktivisme

Gennem vores indsamling af empiri, har vi fået et samlet indtryk af, at vores informanter er bevidste om at de er under overvågning, og har taget stilling til, hvorvidt de ønsker at ændre deres adfærd.

Informant 2 er bevidst om, at sociale medier skal betragtes som et offentligt forum:

Facebook er jeg meget bevidst om, at bruge som offentligt forum. For mig er det et offentligt forum. Alle ser det. Jeg bruger det professionelt mest, og jeg bruger det til nogle få interesser som er "harmless"

(Bilag 4: 26 [del 2, 1:25])

Informant 2 nævner senere i interviewet, at han som aktivist har ændret på sin adfærd grundet overvågning (Bilag 4: 27 [del 2, 5:02]). I

Høilund mener, i relation til dette, at den demokratiske tilstand i et land, kan måles på den praktiske anerkendelse af de politiske frihedsrettigheder. Med 'praktiske' menes der at:

samfundets politiske, religiøse og anderledes tænkende minoriteter gennem skrift og tale, demonstrationer og foreningsdannelser kan komme til orde på alle samfundsniveauer

(Høilund, 2010: 125).

Informant 2 nævner her Facebook, og skelner mellem offentlige og private fora. Facebook, som socialt medie er således ikke noget, som Informant 2 vil benytte til at dele private informationer. Informant 2 fortsætter:

Jeg må gerne være politisk på Facebook i min bevidsthed, men jeg kan ikke udtale mig om andres aktivisme, og sige hvad folk har gjort. Det er jo sådan en gammel aktivistting i mit baghoved, det er sådan at jeg sætter aldrig navne på hvem der har deltaget i en aktion. For det gør man ikke. Jeg prøver ikke at udtale mig for rabiater. Med det mener jeg, blandt ligesindede kan jeg sagtens have et sprogbrug og en måde at sige tingene på, som jeg aldrig ville gøre på Facebook

(Bilag 4: 27 [del 2, 1:25])

Her er det tydeligt, at Informant 2 fravælger at udtale sig om visse situationer og andre aktivisters roller i aktioner på offentlige platforme. Høilund mener at 'kernen i ytringsfriheden er at beskytte de personer, grupper og organisationer, der udtaler sig imod magthavere, altså samfundets kritikere' (Høilund, 2010:46). Ved at undgå at nævne andre aktivisters navne på sociale medier, tager Informant 2 på sin vis retssikkerheden på sig. Dette gør han ved at påtage sig den rolle, som de demokratiske frihedsrettigheder, ifølge Høilund, burde varetage. De demokratiske frihedsrettigheder, herunder ytringsfriheden, er en del af retssikkerheden. Grundet frygtens ret bliver retssikkerheden udsat for et pres, som gør det svært for ytringsfriheden at udøve beskyttelse. Derfor må aktivister selv være varsomme med hvilke informationer de deler om sig selv og hinanden, da retssikkerheden i frygtens ret bliver sat ud af kraft. (Høilund, 2010:46)

Man kan altså argumentere for, at der opstår et hierarki i, hvem der har ret til at ytre sig. Høilund mener i denne sammenhæng, at magthavers ret til ytringsfrihed altid har overvundet minoriteters ret til at ytre sig imod siddende magthaver. Dette skaber en ulige magtbalance i et samfund, hvor Høilund mener, at mennesker som er under beskyttelse af ytringsfriheden, bliver begrænset af netop denne ytringsfrihed (Høilund, 2010: 127). Her bliver sammenhængen tydelig mellem aktivister og magthavere, og det kan være relevant at

se nærmere på hvad det 'frie samfund' indebærer, og hvordan dette bliver påvirket af frygtens ret'.

Det frie, levende samfund, hvis grundsten er den pluralistiske, fælles offentlighed, er i dag under pres fra retsregler skabt af frygt

(Høilund, 2010: 31)

Høilund stiller frygtens ret i kontrast til et aktivt politisk liv, hvilket sætter spørgsmålstegn ved vores forståelse af det frie samfund og borgerens ret til frie politiske handlemuligheder (Høilund, 2010: 31). På denne måde, er det hvis man ser på Høilunds teori, ikke muligt at leve et frit politisk liv på sociale medier, da individet konstant vil risikere at blive holdt øje med.

Et andet perspektiv på dette, kunne være at udnytte det brede publikum på internettet, ved at dele politiske budskaber, på sociale medier.

Til spørgsmålet om internettet er et værktøj som man kan bruge i den politiske aktivisme, er tilbagemeldingerne fra informanterne opdelte. Informant 4 benytter internettet til at dele politiske budskaber:

I always give information of what happens in the world of bad things

(Bilag 5: 40 [29:00])

Informant 4 betragter altså sociale som et sted, hvor det er muligt, at videregive information om, hvad man er utilfreds med, i samfundet.

Informant 5 har i højere grad en nedtonet adfærd på internettet og sociale medier og ønsker ikke at dele politiske budskaber offentligt.

I value my privacy and I feel like online you don't have any privacy, so I don't like to express my opinions online in a public manner. I like to keep my profile as toned down as possible. It doesn't change the way I interact with the internet. I'm not worried about what websites I visit, read or search, but I hate social media, because

it's not your friends listening. It's algorithms and you're being sold stuff and profiled and Google knows more about everyone than their friends and family.

(Bilag 5: 41 [31:27])

Informant 5 argumenterer for, at algoritmer på sociale medier, profilerer brugeren til fordel for dataindsamling. Dette skaber et modstykke til Informant 4, som betragter sociale medier som en oplysningsplatform, som kan benyttes til at informere et publikum. Dog mener Informant 4 ikke, at sociale medier kan benyttes til at dele private informationer.

Det er interessant at se nærmere på forskellig adfærd på sociale medier, når det kommer til aktivister, fordi internettet både kan ses som et sted hvor det er let at dele politiske budskaber, for at komme ud til et bredt publikum, men internettet kan også ses som et sted hvor individet er eksponeret, og skal være opmærksom på, at information kan blive lagret.

I relation til tidligere afsnit, vedrørende *Bekendtgørelsen af loven for politiets efterretningstjeneste §11*, argumenteres der i projektet for, at individet objektiviseres gennem overvågning, hvor individet går fra at være subjekt til en kilde til viden. Dette sker ved at PET, som tidligere nævnt, har mulighed for at undersøge lovlige danske virksomheder, hvis der er mistanke om, at de foretager noget ulovligt. Informant 5 kan være et bevis på, at adfærden blandt aktivister nedtones, da de ikke ønsker at tiltrække opmærksomhed.

Høilund mener, at 'overvågningen rykker en demokratisk tillidskultur i retning af frygtens autoritære regimente' og her bliver borgerens frie politiske handlinger begrænset (Høilund 2010: 138). Den demokratiske tillidskultur bliver således påvirket af usikkerheden om hvorvidt de informationer man vælger at offentliggøre på internettet, bliver misbrugt.

Dog er internetaktivismen ikke en direkte erstatning for fysiske demonstrationer. Demonstrationer er stadig den dag i dag en brugt aktivistisk udtryksform for informanterne. Det er interessant for projektet at undersøge, om aktivisme på internettet har vundet over fysisk fremmøde ved demonstrationer.

På sociale medier har man jo meget det med, hvor mange folk man kan mobilisere. Det er den moderne styrkemåling. For der er mange folk der kigger på – det er der også ude på gaden. Hvem er flest, hvem er stærkest. Og selvfølgelig hvem der har bedst argumenter, men det er ikke altid dem der har det

(Bilag 3: 16 [35:50])

Informant 1 lægger vægt på sociale medier som moderne styrkemåling ved at påpege sociale mediers mulighed for at kunne mobilisere en større mængde mennesker. Kvantiteten er, ifølge Informant 1, vigtig, da dette kan fungere som en styrkemåling, som Informant 1 mener, der til tider kan virke mere kraftfuld end gode argumenter. Dog er en fysisk forsamling også en styrkemåling, mener Informant 1:

Det er vigtigt, demokratisk, at være i stand til at kunne møde andre mennesker, også i demonstrationer. Det er en styrkemåling. Hvem kan råbe mest, hvem har mest gejst. Det kan rykke på folks holdning på en anderledes måde, end dét at skrive et læserbrev

(Bilag 3: 15 [33:20])

Sociale medier er altså, ifølge Informant 1, ikke nødvendigvis den mest kraftfulde måde at ytre sig på. Fysiske demonstrationer er, ifølge Informant 1, en demokratisk måde, at udtrykke et budskab.

Ifølge Informant 2 giver debatten på sociale medier flere mennesker mulighed for at udtrykke deres holdning, hvilket han ikke altid mener har en positiv effekt.

[...] eller så går man også ind og giver alle folk mandat til at have en holdning og have en legal holdning om alting. Og det synes jeg afspejler sig rigtig meget ift. Facebookdebatter [...]

(Bilag 4: 24 [16:44])

Informant 2 nævner herefter, at det ofte er dem, som råber højest, som bliver hørt, hvilket Informant 2 ser som et problem i den offentlige debat (Bilag 4: 24 [16:44]).

Informant 1, mener at fysiske demonstrationer stadig er en kraftfuld aktivismeform:

Konfrontationen mellem mennesker er mere kraftfuld, og det er i virkeligheden noget som man ser utroligt sjældent.

(Bilag 3: 16 [39:30])

I ovenstående citat argumenterer Informant 1 for, at den fysiske konfrontation mellem mennesker stadig er en styrkemarkør i den offentlige debat.

Høilund argumenterer for, at man ikke er alene på internettet, og ikke længere kender omfanget af internetovervågningen (Høilund 2010: 137).

Informanterne er alle bevidste om, at deres data bliver lagret på internettet, og de indretter sig efter dette på forskellige måder, ved enten at bruge internettet til at oplyse om politiske budskaber eller ved at undgå at dele politiske budskaber.

6.3.1 Delkonklusion

I ovenstående afsnit besvarer vi tredje arbejdsspørgsmål *“Hvordan bruger aktivisterne internettet til aktivisme? Og hvorfor?”*

Informant 2 fortæller, at han i sin bevidsthed på Facebook er politisk, men når det gælder andre aktivister, ønsker han ikke at udtale sig om deres aktioner og handlinger. Derudover skelner Informant 2 mellem sit sprog blandt 'ligesindede' og sit offentlige sprog. Til dette kan det siges, at retssikkerheden bliver varetaget af aktivisterne selv ved aktivt at vælge hvilke informationer som er sikre at dele. I forhold til sikkerhed, mener Høilund, at magthaveres ret til ytringsfrihed går foran minoriteters ret til samme. Her konkluderes det at det frie samfund er under pres fra en svækket retssikkerhed.

Informant 4 ser internettet som et redskab i den aktivistiske kamp, hvor der kan deles politiske budskaber, men at det kan ikke bruges, når det kommer til privatlivet. Informant 5

Anslag: 143.949

Gruppe S18-BA-59

Bachelorprojekt

Emma Rægaard Larsen, 57752

28/5-2018

Socialvidenskab

Lin Degn Juliussen, 60477

Politisk aktivisme og overvågning

har ligeledes den holdning, at der ikke er nok privatliv på internettet til, at han mener, at det er sikkert at dele sine holdninger. Informant 5 bryder sig ikke om sociale medier, da han argumenterer for, at de sociale medier ved mere om individet end dets egen familie.

Informant 1 mener at en fysisk forsamling af aktivister, sommetider kan have en stor styrkemåling, da det her handler om 'gejst', hvilket det er svært at udtrykke på skrift.

7. Refleksioner

I dette afsnit vil vi gøre os nogle refleksioner over forskellige aspekter af vores projekt, som delvist kan have påvirket projektet eller som har indflydelse på, hvordan elementerne i projektet spiller sammen.

Analysen

Vi har argumenteret for i analysen, at aktivisterne påvirkes af antiterrorlovgivningen, selvom de alle udtaler, at det ikke er noget, de har tænkt over. De har alle udtalt, at de finder Greenpeaces dom absurd, hvorved det kan antages i forlængelse af dette, at de ligeledes vil finde det absurd selv at blive dømt for terrorisme. Dette kan være forklaringen på, at de ikke selv er bekymret for at blive straffet - fordi det er en absurditet og forekommer umuligt. Alligevel peger deres afholdenhed fra at deltage i civilt ulydige aktioner på, at de bliver påvirket af overvågningen og derigennem af antiterrorloven, som er det vi har argumenteret for i vores analyse.

Teorien og videnskabsteorien

Høilunds teori om frygtens ret er inspireret af Foucaults teori om panoptisme. Foucault bliver i *Frygtens ret* nævnt flere gange som en form for grundlag for opståelsen af frygtens ret (Høilund 2010: 52). Her nævner Høilund, at Foucault ligeledes i sit forfatterskab har været opmærksom på hvad det er for 'dominerende offentlige styringsrationaler både nationalt og internationalt, der antages at være i spil, og som kunne tænkes at udgøre enten en modmagt eller en understøttende foranstaltning til frygtens retssystem' (Høilund 2010: 52). Dette skaber en klar sammenhæng mellem de to teoretikere, og de skaber et sammenspil som er nødvendigt i vores projekt.

Begge teoretikere giver dog et blik af borgeren eller den politisk aktive person, som en passiv karakter, der ikke kan gøre noget imod systemet men er underlagt det. Dette var ikke noget, informanterne gav udtryk for, og det kan antages, at de vælger at være politisk aktive til stadighed i dag, fordi de mener, de kan gøre en forskel. Da vi arbejder poststrukturalistisk

indtræder vores informanter som eksperter på deres eget område, og vi anerkender deres viden. Samtidig bruger vi det til at forstå, at suverænen/staten ikke nødvendigvis skal ses som ekspert i vores projekt, men vi anerkender derimod, at vores informanter besidder en viden, som kan være lige så gyldig som statens. Dette opgør med autoriteter bruges ligeledes i dokumentanalysen, hvor der ses på terrordiskursen og sproglige formuleringer.

Vores videnskabsteoretiske tilgang, er i høj grad opstået, ud fra den måde vi har valgt at tilgå vores emne. Ved at arbejde kritisk hermeneutisk, er vi bevidste omkring vores fordomme, og vi benytter disse fordomme til at forstå og erkende den verden, vi undersøger. Mennesket er i hermeneutikken situeret, og vi drager derfor vores konklusioner ud fra vores forforståelse (Juul 2012: 136).

7.2 Etiske overvejelser

Vi har valgt i vores undersøgelse at gøre informanterne delvist anonyme. Delvist fordi vi har bedt om alder, kender deres køn, kender deres område for politisk aktivisme samt motivation for at være politisk aktive. Samtidig vil lydoptagelserne blive givet til censor og vejleder, dog uden informanternes navne. Den anonyme del vil være, at vi anonymiserer deres navne, arbejdsplads samt bopæl.

Hermed kan man overveje, hvorvidt der faktisk er tale om anonymitet, når vi har disse oplysningerne. Dog vurderede vi, at alder kunne have sagt noget om, hvor længe man har været aktivist og hvilke politiske strømninger, der har præget ens aktivisme.

Ligeledes har køn kunne være relevant, hvis der har været forskel. Vi mener dog ikke, at køn har påvirket deres udtalelser og vurderede at en anonymisering af køn ville forstyrre læsbarheden.

7.3 *Validitet og reliabilitet*

Målingsvaliditeten

Når man laver et fokusgruppeinterview er der en risiko for, at samtalen kan ryge af sporet, hvis der ikke er samtalestyring, hvorved man ikke får besvaret sine spørgsmål. Dette var dog ikke tilfældet hos os, da vores fokusgruppe endte med at blive ret lille. Dette betød tværtimod, at der ikke var så meget diskussion under fokusgruppeinterviewet. Det vil delvist have gjort selve gruppesettingen overflødig, da den ikke skabte den ønskede refleksion og diskussion, samtidig med at gruppesettingen kan have medført, at informanter var mere tilbageholdende med deres svar. Bl.a. Informant 5 virkede genert. I stedet kunne vi have øget målingsvaliditeten ved at lave livsverdensinterviews med dem. Et andet aspekt der kan have haft indflydelse på vores empiri fra fokusgruppeinterviewet var, at en af vores informanter ikke forstod dansk, hvorved samtalen blev på engelsk. Det medførte delvis en løbende oversættelse af interviewguiden, samt at Informant 4 ikke fik sagt så meget, da hendes formuleringsevne på engelsk ikke var så god.

Ved det andet livsverdensinterview med Informant 2 røg samtalen lidt af sporet, da vi ikke var gode nok til at afbryde og styre samtalen. Det betød, at en del af empirien blev irrelevant for opgaven, da det nærmere blev informantens rationaliseringer omkring samfundet end hans personlige oplevelser. Dog fik vi også svar på vores spørgsmål.

Vi vurderer dog stadig at validiteten er høj, da vi fik besvaret vores spørgsmål og har et empirigrundlag, der er stort nok til at besvare vores problemformulering fyldestgørende.

Intern validitet

Med baggrund i vores videnskabsteoretiske retning opnår vores informanter en vis form for ekspertstatus, da de selv er eksperter indenfor deres egen oplevelse af ytrings- og

forsamlingsfriheden. Samtidig går mange af svarene igen hos alle informanterne, hvorved "målingerne" går igen. Der er altså en rimelig høj intern validitet.

Den kunne øges ved at tale med endnu flere politiske organisationer, som ex. Amnesty for at se hvorfor andre aktivister ikke bliver påvirket.

Generaliserbarhed/Ekstern validitet

Da vores cases er en afvigende case ift. andre politiske organisationer, kan der ikke generaliseres til disse. Men som en crucial case vil vi være i stand til at generalisere ved, at påvirker antiterrorlovgivningen vores informanters adfærd, vil det nok også påvirke mindre politisk aktive personer. For definitivt at kunne sige at dette er tilfældet, må vi først undersøge den bredere befolkning eller mindre politisk aktive personer.

Reliabilitet

Da vi har at gøre med semistrukturerede interviews er det svært at eftergøre målingerne for at opnå de samme resultater. Det skyldes, at samtalen udvikler sig alt efter hvem informanterne er.

Det er samtidig en undersøgelse af en bestemt historisk og social kontekst, der ikke nødvendigvis kan eftergøres i andre kontekster. Dog kan det antages, at politisk aktivisme altid vil blive påvirket, hvis frihedsrettighederne bliver presset, da de i høj grad er afhængige af dem for at være lovlige.

8. Konklusion

Hvordan påvirker antiterrorlovgivningen så medlemmer af Greenpeace og Enhedslistens politiske aktivisme?

Med baggrund i analysen har vi fundet ud af, at antiterrorlovgivningen piller ved demokratiske frihedsrettigheder såsom ytrings- og forsamlingsfriheden ved at kriminalisere vores informanter uden konkret mistanke om strafbar handling. Dette betyder, at den udfordrer retssikkerheden for politisk aktive borgere, som bl.a. Greenpeace har mærket konsekvenserne af. For Greenpeace har det betydet, at de laver færre civilt ulydige aktioner med bl.a. et skifte til mere internetaktivisme eller aktioner uden for Danmark.

Ofringen af retssikkerheden kommer på baggrund af, at staten ønsker at sikre befolkningens kropslige tryghed, og at sikkerhed dermed går forud for retssikkerhed. Dette er et udtryk for frygtretten, hvor frygt og angst får frit spil og regler, og love bliver indført med en påstand om, at det er 'nødvendigt'. Dette får konsekvenser for den demokratiske frihed og frihedsrettighederne.

Samtidig er der formuleringer i Straffeloven, som gør det muligt at straffe politiske grupper eller personer, der ønsker at lægge et pres på internationale organisationer. Herigennem kan aktioner, såsom bannerophæng, fortolkes som hærværk, der ønsker at skade den pågældende organisation økonomisk ved at gøre købere opmærksom på deres måde at drive forretning på. Igennem Antiterrorloven bliver politisk aktivisme til terrorisme og straffen bliver strammere. Dette mener informanterne er en overreaktion og skadeligt for deres muligheder. Da Antiterrorlovgivningen muliggør fængsling for aktiviteter, man tidligere ikke kunne fængsles for samt er med til at opretholde diskursen om Danmark som et truet samfund, kan det medføre øget beføjelser og våben til politiet. Dette vil igen hæmme informanterne, da netop problemer fra politiet og mulig fængselstid virker afskrækkende på dem.

Høilund peger på, at gennem det han kalder 'nødvendighedens love' opretholdes sikkerheden, og borgerne beskyttes mod deres frygt for ex. terrorisme. Med dette følger

dog, at politiet i højere grad gøre kan, hvad de finder nødvendigt, hvor to af informanterne har mærket dette ved, at politiet har kastet tåregas ind blandt fredelige demonstranter og effektivt stoppet demonstrationer. Med påskud om at det er nødvendigt, sker der altså en kropslig disciplinering og en underkastelse af deres kroppe. I denne tankegang om at Danmark er truet og sikkerhed har førsteprioritet, bliver de politisk aktive en abnormalitet, hvor bl.a. den kropslige disciplinering er en måde at normalisere dem og indpasse dem i samfundet og dens normer. Alle informanterne bliver enten direkte eller indirekte påvirket af dette - direkte ved at de ikke demonstrerer eller lave aktioner eller indirekte ved at deres moderorganisation ikke planlægger civilt ulydige aktioner. Dette er især interessant, da Informant 2 mener, at man skal arbejde på kanten af eller uden for samtidens love for at ændre dem. Herved vil en mere lovlydig tilgang have betydning for, hvordan og hvorvidt man kan ændre tilstanden i Danmark.

Vurderingen fra Center for Terroranalyse bærer præg af et sprog omkring det mulige frem for det sandsynlige. Høilund skriver, at der i dag lovgives og dømmes ud fra, hvad der muligvis vil ske og ikke hvad der sandsynligvis vil ske, hvilket afspejler sig her, da analysen bl.a. bruges af lovgivende instanser.

PET har lov til at indsamle oplysninger omkring lovlige, politiske virksomheder for at undersøge, hvorvidt de faktisk er lovlige. Herigennem sker en objektivisering af borgeren, hvor informationen bruges mod denne til at irettesætte og disciplinere. Informanterne foregriber overvågning med forskellige forholdsregler, hvorved de er alle bevidste om, at de bliver overvåget. På den måde kommer deres teknologiske redskaber til at agere metaforiske vagttårn og PET - og derigennem staten - får en magt over dem. Overvågningen er fuldt synlig men ikke mulig at bekræfte. De har ikke mulighed for at vide om, hvornår og hvordan de bliver overvåget, da de ikke ved, hvad PET er i stand til. Aktivisterne kommer altså under pres, fordi de ikke ved, hvornår de kan blive opdaget og herefter dømt - med risiko for at det er efter antiterrorlovgivningen. De modarbejder dette ved ikke at benytte sig

af teknologien og blive briefet ved aktionsstedet, men er alligevel gået over til mere lovlige former for aktivisme.

En anden måde at den fulde synlighed presser ytringsfriheden for informanterne er, ved at man ikke ikke må maskere sig til demonstrationer, hvilket kan begrænse ens adfærd. Der sker altså en disciplinering ved partitionering, hvor informanterne bliver frataget muligheden for at være en del af mængden, men tvinges til at stå frem og lade viden om deres adfærd blive tilgængeligt.

Disciplineringen fungerer altså som en slags modlov, der undergraver retten til lighed ved at skabe et asymmetrisk forhold mellem informanterne og staten, hvor al viden om informanterne er fremme, men intet om dem der overvåger. Informanterne oplever en manglende kontrol over, hvor deres informationer ender henne og dermed en manglende kontrol over magtudøvelsen over dem. Ifølge EUs Menneskerettighedskonvention er det en frihedsret ikke at blive overvåget, men 'undtagelsestilstanden' gør op med dette, da man kan se bort fra det, hvis nationalstaten trues af ex. en terrortrussel.

Blandt informanterne er der delte meninger omkring internetaktivisme, hvor informanterne alle tænker internettet som et offentligt forum, og at det bruges til at overvåge dem. Informant 5 afholder sig derfor fra at bruge det, mens de andre bruger det som et redskab i deres aktivisme - delvist til at støtte op om de fysiske konfrontationer som demonstrationer og delvist for at undgå at demonstrere, men at videregive viden på andre måder.

9. Perspektivering

9.1 En anden vinkel

Projektet kunne have valgt at anlægge andre vinkler på problemstillingen. Det kunne have været interessant at foretage et komparativt studie med andre Europæiske landes politiske frihedsrettigheder, og hvordan aktivisme bliver opfattet i andre dele af Europa. Dette ville have givet os en forståelse af Danmark set i en Europæisk kontekst

Internetaktivisme har i vores projekt været et fokus, men vi kunne have valgt at gøre dette til en større del af projektet ved at inddrage andre former for metoder og andre typer informanter. Dette ville kræve en inddragelse af informanter som specifikt beskæftiger sig med internetaktivisme.

9.2 Andre teorier

Agambens teori om den kroniske undtagelsestilstand kunne have været brugt som teoretisk grundlag i projektet, hvis vi ønskede et større fokus på samfundstendenser, eller hvordan frygtsamfundet gennem undtagelsestilstanden kunne have set ud på et mere overordnet niveau. Agamben introducerer begrebet homo sacer, som i den arkaiske romerret betød at man ville indtræde en tilstand af lovløshed. Homo saceren kunne altså blive slået ihjel uden at gerningsmanden ville få retslige konsekvenser. Der kan ifølge Agamben skelnes mellem at være borger og at være homo sacer, da borgeren er inkluderet i samfundet med fuld retsbeskyttelse i suveræn-magten, hvor derimod homo saceren er defineret af det nøgne liv, som skal forstås som et liv uden rettigheder eller krav på retssikkerhed. Undtagelsestilstanden er ifølge Agamben altid til stede og er en grundlæggende del af nationalstaten, som Agamben er meget kritisk overfor. Kritikken ift. nationalstaten består blandt andet i, at nationalstaten er suverænen, og at suverænen har magten over samfundets individer (Agamben 2009: 25).

Det nøgne liv ville have repræsenteret det politisk aktive liv i projektet. Aktivisten ville have været den lovløse homo sacer, som havde stået over for suverænen. Den politiske aktivisme kunne have været set på i forhold til den kroniske undtagelsestilstand, hvor love og regler er sat ud af kraft. Denne måde at fokusere på et bredere perspektiv i samfundet, kunne have givet os et perspektiv på en anden slags demokratisk krise, som ikke blot hører til i Danmark.

En anden teoretisk vinkel kan være Baumans 'liquid fear'-begreb. Liquid fear, eller flydende frygt, betegner en tilstand, hvor frygten går fra at være rettet mod konkrete situationer, som f.eks. terrorangreb eller miljøkatastrofer, til at være en generel følelse af usikkerhed og ængstelse (Bauman 2006: 2 i Højlund, 2010:19). Baumans flydende frygt er præget af, at angst og frygt flyder sammen, og dette udløser en permanent ængstelse og bekymring i samfundet. Dog kan det argumenteres for, at nogle af katastrofe forestillingerne samtidigt er baseret på en rationel frygt for f.eks. terrorangreb eller global opvarmning. Med en vinkel kan man undersøge, hvorvidt der er tale om en flydende frygt i det danske samfund i dag, og hvordan dette påvirker lovgivningsprocessen.

9.3 Andre metoder

Det ville i projektet have været muligt at fokusere mindre på kvalitativ data og i stedet fokusere på kvantitativ data i form af statistisk materiale. Dette kunne have givet os en bredere forståelse for ændringer over tid i forhold til terrorlovgivningen, og det kunne have gjort os bevidste om nogle samfundstendenser, som kvalitativ data ikke har haft mulighed for at bevise.

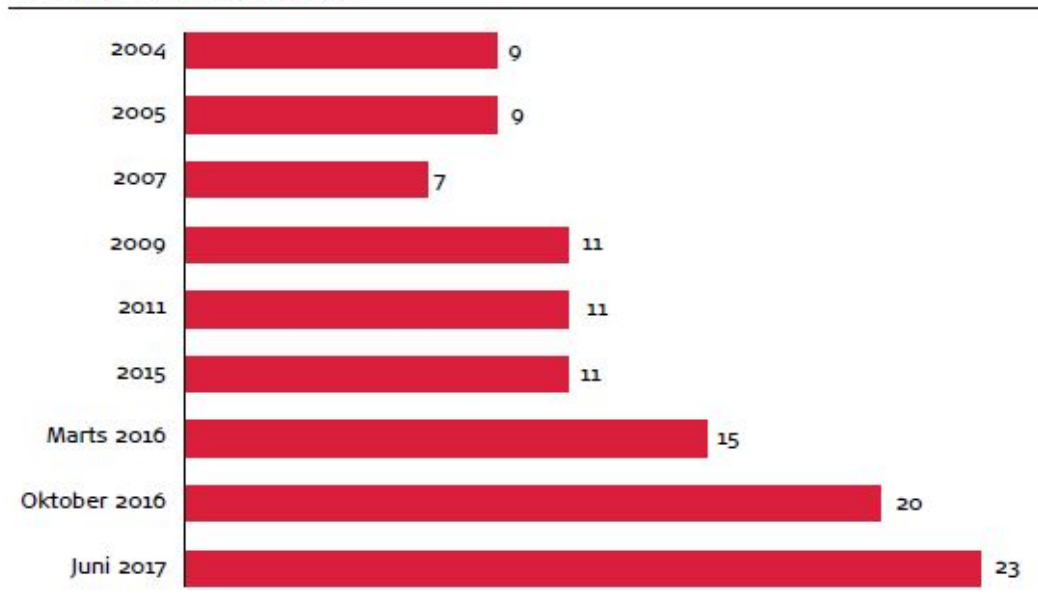
For at be- eller afkræfte om vores case er en crucial case ville det have været relevant at se nærmere på den bredere danske befolkning. Projektet fokuserer på de politiske aktivister, og deres oplevelser og beretninger. En anden metode kunne have været bl.a. at benytte Tryghedsmålingen for 2017 over danskernes utryghed ift. terror for at kunne analysere den brede befolkning ift. de politiske aktivisters utryghed ift. terror. Danskernes frygt for terror er steget med 14 % siden år 2005, hvilket kunne være interessant i forhold til at vores

informanter generelt ikke er bekymrede for terrorisme (Andersen, Hede & Andersen, 2017:63).

Figur 6.1 – En utryg udvikling

Pct. andel noget/meget utrygge

KILDER: TRYGHEDSMÅLINGER 2004- 2015
OG DANSKERNES SYN PÅ TERROR I & II MARTS OG OKTOBER 2016. TRYGFONDEN.
MÅLINGEN FRA 2013 ER UDELAET PGA. EN TEKNISK FEJL I DATAINDSAMLINGEN.

Spørgsmaalsformulering. Nedenfor er anført en række problemer. Angiv hvor utryg du for tiden er over for disse problemer.... For at blive offer for et terrorangreb.

Svarmuligheder: For tiden slet ikke utryg, for tiden kun lidt utryg, for tiden noget utryg, for tiden meget utryg, for tiden ikke relevant for mig, ved ikke.

Figur 1: Andersen, Hede & Andersen, 2017:63

I vores indsamling af empiri kunne det have været en fordel at samle en fokusgruppe med flere end tre informanter. Dette skyldes muligheden for en større diskussion mellem flere informanter og flere perspektiver på vores problemstilling. Dog var aktivisterne fra Greenpeace en gruppe som var vanskelig at samle, da de informationer, som vores informanter skulle bidrage med, var personlige beretninger, som ikke alle har lyst til at dele med udefrakommende.

10. Litteraturliste

Amnesty (2014). *Overvågning*. Lokaliseret d. 1/3-2018 på

<https://amnesty.dk/emner/frihed/overvaagning>

Agamben, Giorgio. (1998): *Homo Sacer: Sovereign power and bare life*. Stanford University Press.

Andersen, J. Hede, A. & Andersen, J. G. (2017): *Tryghedsmåling 2017: Tilliden til samfundets bærebjælker*. Trygfonden. Lokaliseret d. 19/5-2018 på:

<https://www.trygfonden.dk/viden-og-materialer/publikationer/tryghedsmaalinger/tryghedsmaaling-2017>

Center for Terroranalyse (2018). *Vurdering af Terrortruslen i Danmark*. Lokaliseret d. 25/4 2018 på:

https://www.pet.dk/Center%20for%20Terroranalyse/~/_media/VTD%202018/Vurderingafter_rortruslenmodDanmark2018pdf.ashx

Damgaard, B. (2016). Fokusgrupper. I C.J. Kristensen og M.A. Hussain (red). *Metoder i samfundsvidenskaberne*, København: Samfundslitteratur, pp. 109-124

European Court of Human Rights (1950). *Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*. Lokaliseret d. 1/5-2018 på:

https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf

FN Generalforsamling (1948). *Verdenserklæringen om Menneskerettigheder*. Lokaliseret d. 1/5-2018 på:

http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/dns.pdf

Foucault, M. (1975). *Discipline and punish*. England: Penguin books.

Gerring, J. (2008) Case selection for case-study analysis: Qualitative and quantitative techniques. I J. Box-Steffensmeier, H. Brady and D. Collier, *Oxford Handbook of Political Methodology*, Oxford University Press: 645-684

Gilje, N (2012). Positivism og kritisk rationalisme. I Juul, S. & Pedersen, K.B. *Samfundsvidenskabernes videnskabsteori - en indføring*. Latvia, Hans Reitzels Forlag (pp.23-61).

Halkier, B. (2012). *Fokusgrupper* (2. Udgave). Frederiksberg: Samfundslitteratur, pp. 9-46

Hasselbalch, G. (2014). *Retten til privatliv på nettet*. Lokaliseret d. 22/5-2018 på:

<https://www.b.dk/kronikker/retten-til-privatliv-paa-nettet>

Højlund, P. (2010). *Frygtens ret*. København. Hans Reitzels Forlag.

Jensen, M.D. & Kvist, J. (2016). Hvordan laver man en stærk analysestrategi? I C. J. Kristensen & M. A. Hussain (red.): *Metoder i Samfundsvidenskaberne*. København: Samfundslitteratur.

Justitsministeriet (2002). *Lov om ændring af straffeloven, retsplejeloven, lov om konkurrence- og forbrugerforhold på telemarkedet, våbenloven, udleveringsloven samt lov om udlevering af lovovertrædere til Finland, Island, Norge og Sverige LOV nr 378 af 06/06/2002*. Lokaliseret d. 18/5 2018 på:

<https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=1344>

Justitsministeriet (2017a). *Bekendtgørelse af straffeloven LBK nr. 977 af 9/8-2017*.

Lokaliseret d. 25/4 2018 på:

<https://www.retsinformation.dk/Forms/r0710.aspx?id=192080#id0dfa47e9-60d8-4f58-b679-a505d6c730da>

Justitsministeriet (2017b). *Bekendtgørelse af lov om Politiets Efterretningstjeneste LBK nr. 231 af 7/3-2017*. Lokaliseret d. 1/5 2018 på:

Anslag: 143.949

Gruppe S18-BA-59

Bachelorprojekt

Emma Rægaard Larsen, 57752

28/5-2018

Socialvidenskab

Lin Degn Juliussen, 60477

Politisk aktivisme og overvågning

<https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=186190#ided172314-734d-46f6-a886-fe6b44a02911>

Justitsministeriet (2018). *Terrorbekæmpelse*. Lokaliseret d. 29/5-2018 på:

www.justitsministeriet.dk/arbejdsomraader/politi-og-straft/terrorbekaempelse

Juul, S. (2012): Hermeneutik. I Juul, S. & Pedersen, K.B. *Samfundsvidenskabernes Videnskabsteori - En indføring*. Latvia, Hans Reitzels Forlag (pp. 107-146).

Kvale, S. & Brinkmann, S. (2015). *Interview* (3. udgave). København: Hans Reitzels Forlag.

Lynggaard, K. (2015). Dokumentanalyse. I S. Brinkmann, & L. Tanggaard (Red.), *Kvalitative metoder* (2 udg., s. 153-168). København: Hans Reitzels Forlag

Pedersen, K. B. (2012): Socialkonstruktivisme. I Juul, S. & Pedersen, K.B. *Samfundsvidenskabernes Videnskabsteori - En indføring*. Latvia, Hans Reitzels Forlag (pp. 187-232)

PET (2018). *Center for Terroranalyse*. Lokaliseret d. 19/5-2018 på:

<https://www.pet.dk/Center%20for%20Terroranalyse.aspx>

Politiken (2005). *Greenpeace tiltalt for terror*. Lokaliseret d. 1/5-2018 på:

<https://politiken.dk/indland/art4878234/Greenpeace-tiltalt-for-terror>

Poulsen, B. (2016). Semistrukturerede interviews. I C. J. Kristensen & M. A. Hussain (red.): *Metoder i Samfundsvidenskaberne*. København: Samfundslitteratur.

Statsministeriet (1953): *Danmarks Riges Grundlov*. Lokaliseret d. 1/5-2018 på:

<https://www.retsinformation.dk/forms/r0710.aspx?id=45902>

Stormhøj, C. (2006). *Poststrukturalismer, videnskabsteori, analysestrategi, kritik*. Frederiksberg: Samfundslitteratur

Anslag: 143.949

Gruppe S18-BA-59

Bachelorprojekt

Emma Rægaard Larsen, 57752

28/5-2018

Socialvidenskab

Lin Degn Juliussen, 60477

Politisk aktivisme og overvågning

Triantafillou (2016). Analyse af dokumenter og dokumentation. I C. J. Kristensen & M. A. Hussain (red.). *Metoder i samfundsvidenskaberne*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.

Udenrigsministeriet (1953). *Bekendtgørelse angående Danmarks ratifikation af konvention til beskyttelse af Menneskerettigheder og grundlæggende Frihedsrettigheder, undertegnet i Rom den 4. november 1950 med tilhørende tillægsprotokol, undertegnet i Paris den 20. marts 1952 (* 1) BKl nr 20 af 11/06/1953*. Lokaliseret d. 22/5-2018 på:

<https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=60848>